

**MATERIÁLY
XX MEZINÁRODNÍ VĚDECKO - PRAKTICKÁ
KONFERENCE**

MODERNÍ VYMOŽENOSTI VĚDY

22 - 30 ledna 2023 r.

Volume 5

Praha
Publishing House «Education and Science»
2023

Vydáno Publishing House «Education and Science»,
Frýdlanská 15/1314, Praha 8
Spolu s DSP SHID, Berdianskaja 61 B, Dnepropetrovsk

Materiály XX Mezinárodní vědecko - praktická konference «Moderní vymoženosti vědy», Volume 5 : Praha. Publishing House «Education and Science» -106 s.

Šéfredaktor: Prof. JUDr Zdenák Černák

Náměstek hlavního redaktora: Mgr. Alena Pelicánová

Zodpovědný za vydání: Mgr. Jana Štefko

Manažer: Mgr. Helena Žáková

Technický pracovník: Bc. Kateřina Zahradníková

**Materiály XX Mezinárodní vědecko - praktická konference ,
Moderní vymoženosti vědy po**

For students, research workers.

Pro studentů, aspirantů a vědeckých pracovníků

Cena 50 Kč

ISSN 1561-6940

© Authors , 2023

© Publishing House «Education and Science» , 2023

EKONOMICKÉ VĚDY

Podniková ekonomika

**Қонарбай Ұ.Т., магистр экономических наук,
Маханова А.Ж., магистр экономических наук,
Асқар Б., магистр экономических наук,**

Международный Таразский Инновационный Институт, Казахстан

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ

Стабильное, устойчивое экономическое развитие не может быть достигнуто до тех пор, пока не произойдет и общественное развитие. Следовательно, социальные аспекты экономического развития и производительности не менее важны, чем экономические аспекты. Требуется больше внимания и инвестиций, чтобы уменьшить неравенство и улучшить социальные показатели. Частью этого процесса изменений является улучшение социальных измерений и международных статистических стандартов в социальной сфере. Международные агентства по развитию работают над измерением и анализировать социальные аспекты экономического развития и производительности с большей частотой и точностью, и эти усилия помогают лучше определить социальный прогресс.

Настоящая задача развития сегодня и в новом тысячелетии — это переход, который страны должны сделать в своих социальных структурах и человеческом капитале для достижения устойчивого развития. Политики и исследователи давно признали, что экономическое развитие не может происходить без социальных изменений. Однако по большей части внимание по-прежнему было сосредоточено на макроэкономические рычаги развития. Решения были сверху вниз и такие действия, как изменение обменных курсов, корректировка процентных ставок, денежно-кредитная политика, управление инфляцией и открытость рынков. Считалось, что экономический рост замедлится вплоть до тех, кто находится в нижней части шкалы, и тем самым вызвать социальные изменения. Однако известно, что этих экономических

решений самих по себе недостаточно и что производительность и социальное развитие зависят как от меняющихся человеческих факторов, так и от экономической политики.

Социальные исследования в основном сосредоточены на том, как бороться с бедностью, компенсировать бедным. На социальные министерства возложена незавидная задача по распределению социальных фонд и целевые программы борьбы с бедностью с целью помощи нуждающимся. Это не значит что компенсационные программы не важны и не нужны, но они не заменяют политики и программы, которые осуществляют фундаментальные структурные изменения в обществе, которые дают людям более широкий доступ к возможностям улучшить себя за счет собственных усилий.

Проактивный, позитивный подход к социальному развитию направлен на коренные изменения в основополагающие факторы, определяющие социальное здоровье и, в свою очередь, экономическое развитие.

Включая нисходящий подход, он направлен снизу вверх, помещая человеческое лицо на детерминанты социально-экономического развития и возможности их перехода.

Измерение социальной эффективности этих секторов имеет и будет иметь важное значение, поскольку они являются фундаментальными факторами формирования человеческого капитала и его эффективности.

Для того, чтобы помочь разместить процессы социального развития, социальной деятельности и социального изменения наравне с экономическим развитием, экономическими показателями и экономическими изменениями, необходимы инвестиции и политические приоритеты. Измерение социальной эффективности к тому же насколько экономические показатели необходимы для понимания социальной ситуации и того, как она развивается. Цель данной публикации состоит в том, чтобы изучить ключевые социальные аспекты экономического развития и производительности, включая социальные показатели, справедливость и бедность, а также обсудить их измерение.

Нынешняя финансовая нестабильность в регионе должна дать правительствам мощный стимул устранить некоторые недостатки в реформах и социальной деятельности. Возможно, наиболее политически разрушительным

провалом рыночных реформ в регионе была их неспособность уменьшить глубоко укоренившиеся неравенства.

Растущие требования к квалификации на рынке труда, рост безработицы в последние годы и более высокие экономические ожидания отдельных лиц и обществ привели к росту, глобальная обеспокоенность необходимостью технических и профессиональных программ в старших классах средней школы образование в отличие от общеобразовательных программ. Все чаще высшее среднее образование рассматривается как пути к получению квалифицированной, хорошо оплачиваемой работы, а не только в качестве предварительного условия для поступления в университет.

Растущие требования к навыкам делают квалификацию в старших классах средней школы минимальным уровнем квалификации для успешный выход на рынок труда.

Исключительный характер бедности и возможности, которые лишаются в результате бедности во всем мире, обсуждаются в статье Голдстоуна о культуре. Культурная статистика в настоящее время практикуется, исключают меньшинство бедняков в богатых странах и большинство бедняков в бедные страны. Это создает самовоспроизводящееся, нагруженное ценностями, исключительное определение культуры — культура сравнительно богатых, выраженная через рынок. Как и в случае несправедливости распределение возможностей для получения образования, однако настоящая причина того, что бедные люди классифицируются как культурно неполноценные и культурно исключенные, заключается в том, что они бедны. Таким образом, их бедность действует как препятствие их развития как личности.

Трудности измерения социального развития на национальном уровне также возникают для региона в целом. Социальный анализ означал разные вещи для разных людей, и он имел тенденцию становиться слишком общим и очень фрагментарным, часто отражая интересы особых защитников и активистов. Социальному анализу часто не хватало эмпирической базы. Без эмпирической базы трудно оценить реальную социальную ситуацию и социальные показатели, оценить проблемы или провести различие между странами и внутри них.

Экономические и социальные вопросы взаимосвязаны, и неудача в одной области приведет к неудаче в другой. Неспособность в прошлом создать адекватный человеческий капитал или сделать социальные расходы более

справедливыми подрывает будущий экономический прогресс, точно так же, как неспособность добиться экономического прогресса серьезно ограничивают возможности страны повышать свой образовательный уровень. Нам необходимо проводить постоянный сравнительный структурный анализ ключевых институтов основных социальных секторов, их инфраструктуры и справедливости в отношении доступности и распределения их услуг, чтобы охарактеризовать национальный и региональный прогресс и сделать региональные оценки.

Литература

1. Аделман И., Т. Моррис (2003), Экономический рост и социальная справедливость в развивающихся странах, Стэнфорд, издательство Стэнфордского университета..
2. Ахлувалия, М. (2016), «Неравенство, бедность и развитие», Журнал экономики развития, № 3.
3. Ахлувалия М.С., Н.Г. Картер и Х. Ченери (2018 г.), «Рост и бедность в развивающихся странах», Рабочий документ персонала Всемирного банка, № 309, Вашингтон, округ Колумбия, Всемирный банк.

* 297323*

Сун Хунвэй

Магистрант 1 курса образовательной программы «Экономика»

КУ имени Коркыт Ата

Ерниязова Жанат Нурахметовна

к.э.н., научный руководитель

МЕХАНИЗМ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Механизм антикризисного управления – это совокупность взаимосвязанных элементов, направленных на разработку и внедрение мер по своевременной профилактике или предотвращению кризисных явлений.

На наш взгляд механизм антикризисного управления следует разделить на экономические и правовые элементы (рисунок 1).

Примечание – Составлено автором

Рисунок 1– Элементы механизма антикризисного управления

Наличие указанных элементов очень важно учитывать менеджерам. Наблюдая за работой антикризисного управления, легко совершить ошибку, приняв элемент одного типа за элемент другого. Теоретическое обоснование формирования и строения экономического механизма антикризисного управления должно носить комплексный характер и базироваться на следующих положениях: использование системного подхода к процессу управления и принятие решений в кризисной ситуации, учет качественно-структурных и целефункциональных закономерностей, а также экономических противоречий [1].

В настоящее время антикризисное управление или антикризисный менеджмент, по сути являющиеся синонимами, все чаще употребляются учеными и практиками. Однако до сих пор существуют разногласия в толковании данного понятия. Большинство авторов, имеющих публикации по данной проблематике, дают свое определение этого понятия.

Функциональное пространство систем управления, как сфера внешнего проявления их свойств, многокомпонентно, что побуждает исследователей вводить понятия меры системности этого признака. В теории менеджмента выделяют более 30-ти типов управления (планово-директивное, экономическое, социально-регулируемое, нормативное, автократическое, коллегиальное, корпоративное, либеральное, административное, стратегическое, антикризисное и др.) [2]. Каждый тип управления, в том числе и антикризисное, с точки зрения системности его осуществления, предусматривает наличие структурных признаков типа системы. К таким признакам в первую очередь относят управляющую (субъект) и управляемую (объект) части, внутренние связи, цели и функции, которые при их взаимодействии с другими компонентами среды приобретают синергетические свойства вещественно-информационного единства [3].

В частности, западноевропейскими специалистами антикризисный менеджмент определяется как «деятельность, необходимая для преодоления состояния, угрожающего существованию предприятия, при котором основным вопросом становится выживание». Данная деятельность характеризуется «повышением интенсивности применения средств и методов на предприятии, необходимых для преодоления угрожающей существованию предприятия ситуации» [4]. При этом, по мнению Неухольда происходит перенос всего внимания на сиюминутные, краткосрочные проблемы, одновременно связанные с проведением жестких и быстрых решающих мероприятий [5].

Практика показывает, что область антикризисного управления как типа управления представляет собой конгломерат отношений и связей систем управления разных уровней, взаимодействие которых не может быть обеспечено функционально из одного центра. Создание единого правового поля по «антикризисному управлению» для множества взаимодействующих субъектов обеспечивает лишь возможность его единообразного выполнения по общепринятым схемам. В оборот отношений формирования антикризисных усилий общества вовлекаются исполнительные органы государства, хозяйствующие субъекты (предприятия, корпорации, объединения, компании),

субъекты инфраструктуры (финансовые, страховые, консалтинговые, аудиторские, инвестиционные компании), физические лица (население), некоммерческие организации. Формы существования указанных множеств систем, несмотря на их многообразие, имеют признаки идентификации, а связи и отношения представляются открытыми и иерархическими. Функциональное пространство антикризисного управления как системы представляет собой отражение ее предметной области, то есть аналогичный конгломерат элементов, образующийся на стыке взаимодействия систем управления разного уровня (человек, фирма, город, область, регион, государство). Задачи управления в такой структуре являются несовместными, распределенными и не синхронизированными. Антикризисные управленческие воздействия формируются по инициативе множества субъектов, распределены среди его носителей и нуждаются в консолидации, а время принятия решения подвержено вероятности выявления финансовой несостоятельности хозяйствующего субъекта.

Группа специалистов рассматривает антикризисное управление, как формирование такой системы управления предприятием, которая обеспечивает его эффективную работу при определенном уровне риска. Профессионализм управляющих проявляется не только в использовании всего комплекса известных инструментов менеджмента (в том числе методов организации бизнес-процессов), но и в умении предвидеть развитие событий во внешней для предприятия среде [6].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Буркеев А.М. Экономический механизм антикризисного управления предприятием. – Воронеж: Научная книга, 2007. – 232 с.
- 2 Валдайцев С.В. Антикризисное управление. – М.: Издательство проспект, 2005. – 298 с.
- 3 Орехов В.И., Балдин К.В., Гапоненко Н.П. Антикризисное управление.– М.: ИНФРА-М, 2006. – 544 с.
- 4 Базаров Г.З. и др. Антикризисное управление. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 384 с.
- 5 Коротков Э.М. и др. Антикризисное управление. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 620 с.
- 6 Крыжановский В.Г., Лапенков В.И. и др. Антикризисное управление.– М.: Издательство ПРИОР, 1998 . – 432 с.

* 297324 *

Алтаева Куралай Шархановна*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің
Экономика білім беру бағдарламасының магистранты***Ерниязова Жанат Нурахметовна***ғылыми жетекші, э.ғ.к*

КӘСІПОРЫНДАРДЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТАНДЫРУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ

Кәсіпорынды дағдарысқа қарсы басқару жүйесінде қаржылық тұрақтандырудың ішкі механизмдерін кеңінен қолдану негізгі рөл атқарады. Бұл осы механизмдерді табысты қолдану банкроттық қаупінің қаржылық стрессті алып тастау ғана емес, сонымен бірге едәуір дәрежеде кәсіпорынды қарыз капиталын пайдалану тәуелділігінен арылтуға, оның экономикалық даму қарқынын қысқартуға мүмкіндік берумен байланысты. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы дағдарыс жағдайында келесідей негізгі кезеңдер бойынша тізбектеліп жүзеге асырылады [1].

- Төлем қабілетсіздікті жою. Банкроттылық диагностика нәтижесі бойынша қандай дәрежеде бағаланса да кәсіпорынның дағдарыстық жағдай масштабы, оның қаржылық тұрақтылық шамасы жүйесінде неғұрлым кейінге қалдырылмайтын міндет банкроттылық процедурасының пайда болуын ескертетіндей өзінің кейінге қалдырылмайтын қаржылық міндеттемелер бойынша төлемдерді жүзеге асыруға қабілеттілікті қалпына келтіру болып табылады.

- Қаржылық тұрақтылықты (қаржылық тепе-теңдікті) қалпына келтіру. Кәсіпорынның төлем қабілетсіздігі қысқа кезең бойына авариялық қаржылық операциялар қатарын жүзеге асыру есебінен жойылатындығымен төлем қабілетсіздікке әсер ететін себептер өзгеріссіз қалуы мүмкін, егер кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының қауіпсіз деңгейіне дейін қалпына келтірілмесе. Бұл банкроттылық қаупін тек қысқа емес, сонымен бірге салыстырмалы неғұрлым ұзақ уақыт аралығында жоюға мүмкіндік береді.

- Қаржылық тепе-теңдікті ұзақ кезеңде қамтамасыз ету. Толық қаржылық тұрақтылық кәсіпорын өзінің алдағы экономикалық даму процесінде ұзақ қаржылық тепе-теңдікті қамтамасыз еткен жағдайда, яғни пайдаланылатын капитал құнын тұрақты төмендетудің және өзінің нарықтық құнының тұрақты өсімінің алғышартын жасаған жағдайда қол жеткізіледі. Бұл міндет кәсіпорынның қаржылық стратегиясының жеке көрсеткіштеріне белгілі бір түзету енгізу негізінде экономикалық даму қарқынын қысқартуды талап етеді. Жағымсыз факторларды ескеріп, түзету енгізілген кәсіпорынның қаржылық стратегиясы алдағы кезеңде оның банкроттылық қаупін бір уақытта

бейтараптандыруда оның операциялық қызметінің тұрақты өсімінің жоғары қарқынын қамтамасыз етуі тиіс [2].

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының әрбір кезеңіне қаржылық менеджмент тәжірибесінде оперативті, тактикалық және стратегиялыққа бөлу қабылданған белгілі бір оның ішкі механизмдері сәйкес келеді.

Қаржылық тұрақтылықтың пайдаланылатын жоғарыда аталған ішкі механизмдері “қорғаушы” немесе “шабуыл” сипатына ие.

“Артығын кесіп тастау” принципіне негізделген қаржылық тұрақтандырудың оперативті механизмі кәсіпорынның жағымсыз қаржылық дамуына қорғану реакциясын білдіреді және қандай да бір шабуылдық басқару шешімдеріне мұқтаж.

Қаржылық тұрақтандырудың тактикалық механизмі жеке қорғау шараларын пайдаланып, қаржылық дамудың жағымсыз үрдістерін өзгертуге бағытталған шабуыл тактикасын білдіреді [3].

1. Қаржылық тұрақтандырудың стратегиялық механизмі кәсіпорынның бүкіл экономикалық өсімін қысқарту мақсатына бағынышты қажетті қаржылық көрсеткіштердің тиімділігін қамтамасыз етуші қаржылық дамудың шабуылдық стратегиясын білдіреді.

Қысқа мерзімді кезеңде оң ақша ағымының өсімін қамтамасыз ететін айналым активтерінің қысқартылған өтімділігі келесідей негізгі шаралар есебінен қол жеткізіледі:

- қысқа мерзімді қаржылық салымдар портфелін жою;
- дебиторлық қарыз инкассациясын қысқарту;
- тауарлық (коммерциялық) несиені беру кезеңін төмендету;
- өткізіліген өнімге қолма қол есеп-айырысуды жүзеге асыруда бағалық түсірімдер мөлшерін көбейту;
- тауарлы-материалдық құндылықтардың сақтандыру қорлары мөлшерін төмендету;
- тауарлы-материалдық құндылықтар қорларының қиын өтімді түрлерін кейін оларды өткізуді қамтамасыз етіп, сұраным бағасының деңгейіне дейін арзандатып сату.

Қысқа мерзімді кезеңде оң ақша ағымының өсімін қамтамасыз етуші айналымнан тыс активтерді қысқартылған жеке дезинвестициялау келесідей негізгі шаралар есебінен жүзеге асырылады:

- инвестициялық портфелдің ұзақ мерзімді қаржылық құралдардың жоғары өтімді бөлігін өткізу;
- қайтарымды лизинг операцияларын жүргізу, оны жүргізу процесінде меншігіне бұрын сатып алынған негізгі құралдар лизинг берушіге қаржылық лизинг келісімін бір уақытта рәсімдеп сатылады;
- пайдаланылмаған құрал-жабдықтарды сәйкес рыноктағы сұраным бағасы бойынша қысқа уақыт аралығында сату;
- құрал-жабдық арендасы [4].

Қысқа мерзімді кезеңде кері ақша ағымы көлемін төмендетуді қамтамасыз етуші қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер көлемін қысқа уақыт аралығында қысқарту келесідей шаралар есебінен қол жеткізіледі:

- қысқа мерзімді қаржы несиелерін пролонгациялау;
- қысқа мерзімді қаржы несиелері портфелін олардың ішінен жекелерін ұзақ мерзімге аударып, құрылымын қайта құру;
- жеткізушілермен берілетін тауарлық (коммерциялық) несиелер кезеңін көбейту;
- кәсіпорынның ішкі кредиторлық қарызының жеке формалары бойынша есеп-айырысуды кейінге қалдыру.

Қаржылық тұрақтандырудың осы кезеңінің мақсатына қол жеткізілді деп есептеледі, егер кәсіпорынның ағымдық төлем қабілетсіздігі жойылса, яғни ақша қаражаттары түсімінің көлемі қысқа мерзімді кезеңде кейінге қалдырылмайтын қаржылық міндеттемелер көлемінен асып кетсе. Бұл ағымдық уақыт аралығында кәсіпорынның банкроттылық қаупі жойылғандығын білдіреді.

2. Қаржылық тұрақтандырудың тактикалық механизмі кәсіпорынның алдағы уақыт кезеңіндегі қаржылық тепе-теңдік нүктесіне қол жеткізуге бағытталған шаралар жүйесін білдіреді [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Гребнева М.Е. Финансовая устойчивость предприятия / М.Е. Гребнева // Курский государственный университет, г. Курск. 2018. — №6. — С. 67.

2 Давыдов Д. М. Анализ финансовой устойчивости организации / Д. М. Давыдов // Бухгалтерский учёт, управление и финансы: перспективы развития в условиях экономической нестабильности. — 2016. — № 1. — С. 67-70.

3 Егорушкина Т.Н. Анализ подходов к оценке финансовой устойчивости предприятия для целей повышения ее эффективности / Т.Н. Егорушкина // Студенческие научные достижения. — 2019. — С. 150-154.

4 Ельфимовская М.М. Особенности классификации финансово устойчивости организации / М.М. Ельфимовская // «Научно-практический журнал Аллея Науки» — 2018. — №11(27). — С. 4.

5 Лукасевич И. Я. Финансовый менеджмент в 2 ч. Часть 1. Основные понятия, методы и концепции : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / И. Я. Лукасевич. — 4-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 377 с.

* 297326 *

Қоңыратбай Назерке Жанатқызы

*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің
Экономика білім беру бағдарламасының магистранты*

Бекхожаева Айгуль Кожаметовна

Талапбаева Гульнар Едиловна

ғылыми жетекші, э.ғ.к

ЛИЗИНГТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Экономикалық қызметтің кез-келген түрі сияқты лизингтік қызметтің де қажеттілігі мен мақсаттылығы маңызды категориялардың бірі-оны жүзеге асырудың тиімділігіне негізделеді. Соған сәйкес, лизингтік бизнесті жүргізудегі маңызды міндет лизингтік операцияларды жүргізу жолы мен инвестициялаудың тиімділігін және мақсаттылығын дұрыс бағалау болып табылады. Осы тұрғыдан алып қарағанда, инвестициялауды бағалау негіздерінің өзіндік маңыздылығы бар. Яғни, инвестициялаудың неғұрлым тиімді әдістерін таңдау мүмкін болатын барлық альтернативті нұсқаларды нақты бөліп қарастырудан басталады. Әлемдік және отандық бизнестің даму тәжірибесі көрсетіп отырғандай, инвестициялаудың басқа альтернативті әдістері мен бағыттарының жоқ болуы, бір ғана нұсқаны пайдалануды талап етеді. Осы айтылғандардың барлығының лизингтік қызметке де қатысы бар, себебі Лизингтік қызметке оның көп нұсқалылық сипаты тән екендігі белгілі (лизингке алушыларды, лизингке берушілерді, жеткізушілерді таңдау, лизингтік төлемдердің әртүрлі әдістерін таңдау және т.б.) [1].

Жалпы теориялық тұрғыдан алып қарағанда, экономикалық тиімділік - бұл белгілі-бір жобаның нәтижелері мен шығындарының оған қатысушылардың мақсаттары мен мүдделеріне ақша нысанында сәйкестігін көрсететін көрсеткіш және инвестицияның тиімділігі бұл сол жобаға салынған ақша қаражаттарының нәтижелілігі. Бұл жағдайда, кез-келген жобаға салынған ақша қаражаттарының нәтижелері мен шығындарын анықтау белгілі-бір талдаулар жүргізуді талап етеді.

Лизингтік қызметтің экономикалық тиімділігін бағалау үшін алға қойылған мақсаттар мен көрсеткіштерге қол жеткізуді сипаттайтын әртүрлі белгілерді пайдалануға болады. Біз лизингтік қызметтің экономикалық тиімділігін бағалауды екі кезеңге бөліп қарастыруды ұсынамыз:

1. Лизингтік қызметтің жалпы тиімділігін бағалау және соған байланысты оны одан әрі қарай дамыту жолдарын анықтау;
2. Лизингтік қызметке қатысушы әрбір субъектілердің оған қатысу тиімділігін нақты бағалау.

Лизингтік қызметтің жалпы тиімділігін бағалау үшін ең алдымен оның қоғамдық тиімділігін жоғарылатуға әсер ететін факторларды атап өткен жөн. Олар:

- Лизингтік қызмет елдегі шағын және орта бизнесті одан әрі қарай дамытуға көмегін тигізеді. Себебі, бүгінгі күні еліміздегі шағын және орта кәсіпкерлікпен айналасатын көптеген кәсіпорындар әртүрлі себептерге байланысты қаржыландырудың басқа көздеріне қол жеткізе алмай отырғандығы белгілі. Яғни, лизинг - бұл шағын және орта бизнеспен айналысатын кәсіпорындарға өз өндірісін құруға және оны жетілдіруге мүмкіндіктер беретін маңызды құралдардың бірі;

- лизинг лизингке алушылардың күрделі қаржылық салымдарының көлемін жоғарылатуға көмектеседі. Себебі, ол ұзақ мерзімді қаржыландырудың қосымша бір нысаны болып табылады;

- лизинг негізгі қорларды жаңарту қарқының жеделдетеді;

- лизинг қаржылық қызметтер нарығында қосымша бәсекелестікті тудырады. Яғни, қаржылық нарықта Лизингтік қызметтің пайда болуына байланысты қаржыландырудың басқа көздерінің құны төмендейді және соған байланысты қаржылық қызметтер көрсету нарығы кеңейеді [2]. Лизинг көбінесе, негізгі қорларды сатып алу үшін банктік несиелеудің альтернативі болып саналады;

- лизинг өндірілген құрылғылардың нарықтағы өтімін жоғарылатуға әсер етеді. Қондырғыларды өндіруші отандық компаниялар үшін Лизингтік қызметтің дамуы өз өнімдершің нарықтағы өтімш жоғарылатуға қосымша жаңа мүмкіндіктер тудырады [3].

Сонымен бірге, Лизингтік қызметтің жалпы тиімділігін оның дамуының елдегі экономикалық өсуге әсер ету деңгейімен де анықтауға болады. Мысалы, дамыған елдердің ЖІӨ-дегі лизингтің үлесі шамамен 15-30%, болса, ал дамушы елдерде бұл көрсеткіш 10-20%. Қазақстандағы осы көрсеткіштің мөлшері бүгінгі күні 1,9% ғана болып отыр. Міне, осы аталған факторлар арқылы Лизингтік қызметті дамытудың жалпы қоғамдық маңыздылығының бар екендігін көреміз.

Лизингтік қызметтің қоғамдық тиімділігі анықталғаннан кейін, осы қатынастың оған қатысушы әрбір субъекті үшін тиімділігін бағалаудың қажеттілігі бар деп есептейміз. Яғни, жобаның экономикалық тиімділігін бағалаудың мақсаты лизингтік келісімге қатысатын әрбір қатысушыға сол жобаны іске асыруға оның қатысуының тиімді және пайдалы екендігін дәлелдеу.

Лизингтік келісімге қатысушы әрбір жаққа тиімділікті қамтамасыз ететін лизингтің экономикалық артықшылығы нақты сандық және сапалық бағалау алуы қажет. Сондықтан да, лизингтік қызметті (жобаларды) бағалау мәселесі келісімге қатысатын негізгі үш қатысушының (жеткізуші, лизингке алушы және лизингке беруші) ең жоғарғы тиімділікке қол жеткізу деңгейлерін бағалау мәселесіне келіп тіреледі [4].

Лизингтік келісімге қатысушы жеткізушінің тиімділігі келісімнің алғашқы кезеңінде, яғни қондырғы лизингке алушыға жеткізілгеннен және оған толық көлемде төлемдер жүргізілген кезде қамтамасыз етіледі. Соған сәйкес бұл тиімділікті бағалаудың арнайы әдістерін ұсынудың қажеттілігі жоқ, өйткені лизингтік мүлікке деген төлемдердің жүргізілуі жеткізушінің мүдделерінің толық іске асырылғандығын көрсетеді. Ал, нақты лизингтік жобаны іске асырушы

тұлға лизингке алушы тұрғысынан алып қарасақ, онда мәселе қаржыландырудың неғұрлым тиімді, арзан көздерін іздестіруге келіп тіреледі. Бұл жағдайда лизингке алушының алдында жобаларды альтернативті таңдау мәселелері туады, олардың қатарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- қажетті активтерді өзіндік қаражаттар есебінен өз меншігіне сатып алу;
- қажетті активтерді банктен несие алу жолымен сатып алу;
- қажетті активтерді лизинг шарттарымен пайдалануға алу.

Кәсіпорындардың өзіндік қаражаттар есебінен қажетті мүліктерді сатып алуы айналым қаражаттарының белгілі-бір бөлігін жұмсауға және сол арқылы өзінің өндірістік потенциалын шектеуге әкеледі. Ал мүліктерді пайдалану үшін несиелік ресурстарды немесе лизингті қолданған жағдайда, олар үшін төлемдерді жүргізу уақыт бойынша ұзарады. Сонымен бірге, лизинг кезінде кәсіпорынның өзіндік ақша қаражаттарын айналымға қосу, өндіріс үдерісінде пайдалану есебінен табыс алуға мүмкіндігі болады.

Жоғарыда тоқталып өткеніміздей, негізгі қорларға күрделі салымдар бөлуді лизинг арқылы қаржыландырудың басқа түрлерімен салыстырғандағы сапалық артықшылықтары келесі қағида негізінде сан жағынан өлшенетін көрсеткішпен сипатталуы мүмкін: инвестиция ретінде пайдаланылатын қаржылық құралдардың типіне байланыссыз инвестициядан түсетін табыстың ең төменгі мөлшері кез-келген жағдайларда капиталдың нарықтық құнынан төмен болмауы қажет.

Лизингтік қызметтің жоғарыда аталған барлық күшті жақтары оның қондырғыларды иеленуге, пайдалануға алудың басқа нұсқаларының алдындағы артықшылықтарын көрсетеді. Міне, осы жағдайда оның экономикалық тұрғыдан да тартымдылығын көрсету қажеттілігі туады. Лизингтің қондырғыларды иеленудің бір құралы ретіндегі экономикалық тиімділігін бағалауға арналған сұрақтардың өзектілік мәні өте жоғары және көптеген экономистер өз еңбектерінде осындай бағалау жүргізу кезіндегі негізгі белгілер мен бағыттарды анықтау мәселелеріне көп мән қояды [5]. Солардың барлығын қарастыра отырып, біз лизингтің нақты тиімділігін бағалауды сапалық және сандық деңгейлерде жүргізу мүмкін деген қорытындыға келдік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Бахмарева, Н.В. Лизинг: сущность и перспективы / Учет, анализ и аудит: проблемы теории и практики. 2018. № 15. С. 35-39.

2 Ковалев, В. В. Лизинг: финансовые, учетно-аналитические и правовые аспекты: учеб.-практ. пособие. М.: Проспект, 2018. 448 с.

3 Кознов, А.Б. Лизинг как источник финансирования инвестиций российских организаций в основной капитал / Социально-экономические науки и гуманитарные исследования. 2019. № 12. С. 76-82.

4 Паздерова, В.Ю. Финансовая аренда (лизинг): современное состояние и перспективы моделирования российской учетной политики / Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика. 2017. № 1 (175). С. 82-87.

5 Тарасова, И.А. Финансовый лизинг: практика применения / Символ науки. 2017. № 11-1. С. 162-180.

Regionální ekonomika

* 297384 *

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

ТЕХНОПАРКИ – ЭТО ИННОВАЦИОННАЯ ПЕРСПЕКТИВА

Одним из важных механизмов осуществления стратегии инновационного развития в Беларуси является система индустриальных парков на неиспользованных и неэффективно использованных производственных площадях государственных предприятий. «Основными направлениями деятельности резидентов белорусских технопарков сегодня являются такие, как приборостроение и машиностроение, электроника, информационные технологии и разработка программного обеспечения, медицина, фармацевтика и производство медицинского оборудования...» [1, с. 117]. Интересный опыт в этой связи наблюдается в Брестской области.

В Брестском научно-технологическом парке на конец 2022 года было уже зарегистрировано 55 резидентов. Они заняты в сферах IT, проектирования, машиностроения, мусоропереработки, образования, медицины. В середине декабря в парк приняли четырех новых. Один из них специализируется на производстве спортивных лодок из композитов, второй – на проектировании и производстве ортопедических изделий. Третий резидент займется производством пневмоагрегатов, четвертый – разработкой программы нейрокоррекции в логопедии. В начале 2023 года парк увеличил площади на семь тысяч квадратных метров. «Под свои нужды технопарк получил бывший цех Брестского электромеханического завода. Его реконструкцию начали в ноябре 2020 года. Благодаря реализации проекта, полезные площади здания увеличатся вдвое – до 22,5 тыс. кв.м. Все дело в том, что высота потолков в бывших производственных помещениях достигает 7,2 м. Каждый из четырех этажей будет разделен надвое и расстояние от пола до потолка сократится до 3,6 м.

Первая очередь реконструкции подходит к своему завершению» [2]. С начала 2023 года планируется сдать пять этажей: два технических, полтора производственных и полтора – офисных. Сейчас приходит оборудование, монтируется, подключается и запускается. Готовятся площади для размещения резидентов. Всего реконструкция предусматривает три очереди. Для второго этапа определен небольшой объем работ: будет обустроена парковка. Во время третьей очереди строители возведут в здании еще пять этажей. Их будут сдавать в эксплуатацию постепенно в течение трех лет. На новых площадях технопарка будут размещаться производственные и сервисные помещения, офисы, центр коллективного пользования, коворкинг, конференц-залы, места общего пользования.

В плане развития Брестского научно-технического парка в 2023 году планируется начать строительство филиала парка в Барановичах. В частности, «рядом с заводом автоматических линий зарезервирован участок площадью 13,7 га. На этой территории планируется построить индустриальный парк, чьи производственные помещения будут передавать в пользование резидентам. Проект предусматривает возведение трех цехов по типу промышленной гостиницы. Площадь одного цеха – 6,9 тыс. кв.м.» [3]. Здесь же будут построены логистический центр, небольшой административно-бытовой корпус с лабораториями и офисами. Начало работ намечено на середину 2023 года. А первый корпус технопарка планируется сдать в эксплуатацию в 2025 году.

В 2023 году в Пинске за реализацию похожего проекта приступили на базе ООО «Технопарк «Полесье». Речь идет о предоставлении готовых индустриальных площадей для организаций, заинтересованных производить выпуск инновационных изделий. Предлагаемая специализация индустриального парка – машиностроение, металлообработка, услуги логистики, химическая промышленность. Для строительства подобраны три земельных участка в промышленно-складской зоне по улице Козубовского общей площадью 50 гектаров. Два из них включены в свободную экономическую зону (СЭЗ) "Брест". Заметим, что «индустриальный парк будет состоять из четырех

производственных корпусов площадью около 6 тыс. кв.м каждый и инженерной инфраструктуры. Стартовой площадкой парка станет участок площадью 11,5 га, который находится в границах СЭЗ "Брест". По соседству расположены ОАО "Кузлитмаш", ЗАО "Пинскдрев", ЗАО "Амкодор-Пинск", ОАО "ПИНЕМА", Пинский завод средств малой механизации» [4]. Промышленный потенциал этих предприятий может быть использован для привлечения резидентов парка и создания с ними производственных кооперационных цепочек. Данный проект будет реализовываться в несколько этапов: начало строительства первой очереди – в сентябре 2023 года; завершение и запуск первых производств – в начале 2025 года.

Еще один интересный пример – Жабинка. В этом городе-спутнике Бреста нацелены повышать инвестиционную привлекательность и создавать комфортные условия для бизнеса. Особое внимание в Жабинке будут уделять производителям инновационной продукции. «В первую очередь речь идет о научно-технологических парках и их резидентах, центрах трансфера технологий. Есть потребность в модернизации существующих производств и создании новых, высокотехнологичных» [5]. Пока в Жабинке зарегистрирован один резидент Брестского технопарка. Это – частное предприятие, которое занимается цифровыми технологиями и робототехникой в сельском хозяйстве. Став резидентом Брестского научно-технологического парка, фирма сохранила свой бизнес в Жабинском районе, получила возможность приобрести комплекс капитальных строений для создания производства инновационной и высокотехнологической продукции и даже заключила договор на изготовление линии по производству топливных пеллет для торфобрикетного завода. Все это говорит о том, что Жабинка как город-спутник обладает высоким потенциалом для привлечения инвестиций и открыт для плодотворного сотрудничества. Для справки отметим: в Жабинковском районе зарегистрированы более 500 индивидуальных предпринимателей и около 150 микро- и малых предприятий. Так что инновационные перспективы и в этом регионе открываются неплохие.

Литература

1. Залесский, Б. С прицелом на перспективу. Особенности многовекторного партнерства в современных условиях / Б. Залесский. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2021. – 144 с.
2. Брестский технопарк к началу 2023 года увеличит свои площади [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.belta.by/tech/view/brestskij-tehnopark-k-nachalu-2023-goda-velichit-svoi-ploschadi-540149-2022>
3. Индустриальный парк построят в Барановичах [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.belta.by/regions/view/industrialnyj-park-postrojat-v-baranovichah-540068-2022/>
4. Индустриальный парк начнут строить осенью в Пинске [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/regions/view/industrialnyj-park-nachnut-stroit-osenju-v-pinske-545904-2023/>
5. Резидентам технопарков предоставят преференции в городе-спутнике Бреста [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/regions/view/rezidentam-tehnoparkov-predostavjat-preferentsii-v-gorode-sputnike-bresta-544234-2023/>

Státní nařízení hospodářství

* 297218*

Атабаева А.К., Лебаев Н.М.

КарГУ имени Е.А.Букетова, Академия государственного управления при Президенте РК, Казахстан

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

Приоритетным направлением государственной политики является повышение конкурентоспособности национальной экономики. Особое внимание при этом уделяется развитию среднего и малого бизнеса в Казахстане. Опыт зарубежных стран показывает, что средний и малый бизнес может стать реальным фактором роста экономики Республики Казахстан. В связи с этим изучение данного вопроса приобретает особую значимость и актуальность.

Для проведения исследования использованы данные официального сайта Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам РК за период с 2010 по 2021 гг [1]. Основной целью исследования является определение степени и характера влияния вложенных государством средств поддержки предпринимательства на развитие малого и среднего бизнеса в Казахстане.

Выбор факторов для проведения анализа является важным этапом исследования, так как от правильной подборки зависят результаты, адекватность и надежность модели [2]. На первом этапе исследования выполнен отбор факторов, предположительно влияющих на развитие МСБ. Это такие как:

- У – Доля МСБ в ВВП (%);
- X1 - Объем средств на поддержку МСБ (млн. тенге);
- X2 - Занятые в МСБ (чел);
- X3 - Количество работоспособного населения (тыс. человек);
- X4 - Индекс цен на продовольственные товары (%);

- X5 - ВВП на душу населения (тыс. тенге);
- X6 - Уровень молодежной безработицы в % (15-28 лет)

Для построения модели используем метод множественной регрессии.

Выдвигаем 2 гипотезы:

1. H_0 : все коэффициенты $b_1, \dots, b_6 = 0$, то есть линейная связь между переменными Y и X_i отсутствует.
2. H_1 : $b_1, \dots, b_6 \neq 0$, то есть между Y и хотя бы одним X_i существует линейная связь.

Чтобы проверить гипотезы построим с помощью программы MS Excel множественную линейную регрессию (таблица 1).

Таблица 1 - Результаты регрессионного анализа

<i>Регрессионная статистика</i>						
Множественный R	0,984					
R-квадрат	0,968					
Нормированный R-квадрат	0,963					
Стандартная ошибка	1,081					
Наблюдения	48					
<i>Дисперсионный анализ</i>						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>	
Регрессия	6	1451,679	241,9466	207,063	4,9E-29	
Остаток	41	47,90718	1,168468			
Итого	47	1499,587				
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	153,91376	62,61183	2,45822	0,01828	27,466	280,3603
X1 Объем средств на поддержку МСБ	-0,00004	0,00004	-0,89346	0,37682	-0,0001	0,00005
X2 Занятые в МСБ	0,00000	0,00000	0,69356	0,49187	0,0000	0,00001

X3 Количество работоспособного населения	-0,01815	0,00600	-3,02304	0,00430	-0,0302	-
X4 Индекс цен на продовольственные товары	0,22533	0,11199	2,01199	0,05082	-0,0008	0,45150
X5 ВВП на душу населения	0,00656	0,00212	3,09467	0,00354	0,0028	0,01084
X6 Уровень молодежной безработицы	-2,36454	0,54695	-4,32315	0,00010	-3,4691	-1,2599
Примечание: таблица составлена авторами с использованием программы MS Excel						

По результатам вычислений таблицы 1 составим уравнение множественной регрессии:

$$y_x = 153,9 - 0,018 * X3 + 0,007 * X5 - 2,365 * X6$$

Интерпретация полученной модели:

Рост численности работоспособного населения на 1 тыс. человек приведет к снижению Доли МСБ в ВВП на 0,018%;

Увеличение ВВП на душу населения на 1 тыс. тенге увеличит Долю МСБ в ВВП на 0,00656%;

Рост уровня молодежной безработицы на 1 % приведет к снижению Доли МСБ в ВВП на 2,365%.

Тестирование модели.

Проверим выдвинутые гипотезы. Для этого рассчитаем табличное значение F критерия Фишера и сравним его с наблюдаемым F: $F_{\text{набл}} = 207,06 > F_{\text{крит}} = 2,7$. Значит H_0 гипотеза отклоняется и принимается альтернативная гипотеза H_1 о том, что хотя бы один коэффициент $b_i \neq 0$, то есть существует линейная связь между Y и X_i . Это означает, что построенная модель множественной регрессии надежна и статистически значима.

Оценим коэффициенты регрессии на значимость. Используем несколько способов проверки:

P – Значение для коэффициентов должно быть не больше 0,05. Это вероятность ошибки. В построенной модели коэффициенты при переменных $X3$, $X5$, $X6$ значимы, так как соответствуют условию P – Значение < 0.05 .

Находим табличное значение T статистики Стьюдента и сравниваем с наблюдаемым значением. Так как $T_{\text{набл}} > T_{\text{крит}} = 2,45$ для переменных X_3 , X_5 , X_6 , то коэффициенты регрессии b_3 , b_5 и b_6 статистически значимы.

Если верхние и нижние границы доверительного интервала имеют разные знаки для одной переменной (например, нижние 95% - положительное, а верхние 95% - отрицательное), то коэффициенты регрессии не значимы. В нашей модели нижние и верхние границы имеют одинаковые знаки переменные X_3 , X_5 , X_6 , поэтому эти коэффициенты регрессии значимы.

Таким образом, оценка модели показала, что коэффициенты b_3 , b_5 и b_6 , при переменных X_3 , X_5 , X_6 статистически значимы и надежны.

По результатам регрессионного анализа можно сделать следующие выводы:

1) в повышении Доли МСБ в ВВП значительную роль играют такие показатели как:

- X_3 - Количество работоспособного населения (тыс. человек);
- X_5 - ВВП на душу населения (тыс. тенге);
- X_6 - Уровень молодежной безработицы в % (15-28 лет).

Причем, факторы X_3 и X_6 имеют обратную связь с зависимой переменной.

2) коэффициенты при переменных X_1 - Объем средств на поддержку МСБ (млн. тенге); X_2 - Занятые в МСП (чел); X_4 - Индекс цен на продовольственные товары (%) – статистически не значимы. Это говорит о том, что в Казахстане существуют проблемы, связанные с поддержкой предпринимательства и развитием малого и среднего бизнеса.

Таким образом, необходимы дополнительные государственные меры, способствующие решению сложившихся проблем.

Литература:

1. <https://www.stat.gov.kz/>
2. Atabayeva A.K., Pritvorova T.P., Simonov S.G. Assessment of non-standard employment as a factor of average per capita income // Вестник Карагандинского университета. - Серия экономика. - 2021. – №1(101). – С. 26-35.

* 297294 *

Атабаева А.К., Касымбеков У.Ж.

КарГУ имени Е.А.Букетова, Академия государственного управления при Президенте РК, Казахстан

ИНФОРМИРОВАННОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, КАК ФАКТОР ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В СТРАНЕ

В эпоху информатизации ведущую роль в жизни общества занимают средства массовой информации. Процессы развития коммуникационных средств связи, демократизации, либерализации, цифровизации меняют уровень получения информации населением. Особую роль в этих процессах занимает государство. Разрабатываются прогрессивные способы получения информации и внедряются современные методы повышения эффективности принимаемых органами государственного управления решений. Так как доступность информации для населения имеет большое влияние на развитие страны, а также внутривнутриполитическую стабильность.

Исследование предполагало решение следующих задач:

- определение группы индикаторов, имеющих гипотетически значимое влияние на информированность населения;
- подбор поквартальных статистических данных за период 2017-2021 гг. (выбор небольшого периода обосновывается отсутствием более ранних данных по параметру «информированность населения» и др.) [1];
- выявление функциональных связей между рассматриваемыми зависимыми (y) и независимыми (x) переменными, входящими в модель;
- верификация полученной модели [2].

Так как показатель «информированность населения» определяется большим числом одновременно воздействующих на него факторов, нами был выбран для исследования метод множественного регрессионного анализа.

На первом шаге были отобраны и проанализированы макропоказатели для

построения исследуемой модели за период 2017-2021 гг.

«Информированность населения» является универсальным показателем, который связан практически с любыми видами макроэкономических показателей. В связи с этим, «информированность населения» может служить как объясняющий индикатор применительно к одним из них, применительно к другим – как результирующий параметр. В нашем исследовании данный параметр будет являться зависимой переменной y .

Очевидно, что для получения адекватной модели необходимо включение достаточного количества переменных в уравнение регрессии. Поскольку «информированность населения» является комплексным показателем, учитывающим совокупность социально-экономических показателей, включим в исследование демографические, социальные показатели, показатели безработицы и др.

Так, в качестве независимых переменных выделены 5 показателей (таблица 1)

Таблица 1 - Определение факторов модели

Фактор	Название
y	Информированность населения (индекс пропаганды)
X_1	Прибывшие в страну (тыс.ч.)
X_2	Преступность (тыс.ч)
X_3	Смертность (тыс.ч)
X_4	Безработица (тыс.ч)
X_5	Госинформзаказ (тыс.тг)
Примечание: составлено авторами	

Построение модели.

С помощью инструмента «Анализ данных» в MS Excel построим множественную регрессию (таблица 2).

Таблица 2 - Протокол выполнения регрессионного анализа

ВЫВОД ИТОГОВ						
<i>Регрессионная статистика</i>						
Множественный R		0,94				
R-квадрат		0,93				
Нормированный R-квадрат		0,92				
Стандартная ошибка		0,11				
Наблюдения		20				
Дисперсионный анализ						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>	
Регрессия	5	9,64	1,93	147,12	1,38E-11	
Остаток	14	0,18	0,01			
Итого	19	9,83				
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>
Y-пересечение	151350,73	90825,08	1,99	0,02	-43449,7	-346151,15
X1 прибывшие в страну	0,09	0,00	1,98	0,01	0,00	0,01
X2 преступность	0,11	0,02	1,97	0,03	0,01	0,09
X3 смертность	-0,17	0,10	-1,98	0,04	-0,38	-0,05
X4 безработица	4,77	200,93	2,67	0,02	3,73	6,19
X5 госинформзаказ	1,82	455,88	2,26	0,00	1,73	1,96
Примечание: таблица составлена авторами с использованием программы MS Excel						

По результатам вычислений таблицы 2 можно дать следующую оценку модели:

- полученное уравнение множественной регрессии $y_x = 151350,73 + 0,09 * X1 + 0,11 * X2 + 0,17 * X3 - 4,77 * X4 - 1,82 * X5$ является статистически значимым, так как $F_{кр} > F_{табл}$;

- коэффициенты регрессии b_1, b_2, b_3, b_4, b_5 , при переменных X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 статистически значимы, так как $P\text{-Значение} < 0,05$

Интерпретация полученной модели:

При увеличении численности прибывших в страну на 1 тыс.человек, индекс пропаганды населения, увеличится на 0,09%;

Рост преступности на 1 тыс.человек, приведет к увеличению информированности населения на 0,11%;

Увеличение смертности на 1 тыс.человек снизит информированность населения на 0,17%.

При увеличении численности безработных на 1 тыс.человек, индекс пропаганды населения, увеличится на 4,77%;

Рост объема госинформзаказа на 1 тыс. тенге, увеличит индекс информированности населения на 1,82%.

По результатам регрессионного анализа можно сделать следующие выводы:

- построенная модель множественной регрессии удовлетворяет всем критериям качества. Уровень значимости регрессоров меньше 0,05 (Р-Значение), что означает значимость и надежность коэффициентов регрессии, входящих в модель. Множественный коэффициент корреляции равен 0,94 говорит о том, что на 94% модель объясняется входящими в нее факторами;

- в повышении уровня информированности населения и как следствие внутривнутриполитической стабильности в стране играют практически все включенные в модель факторы, но наиболее значимыми являются безработица и госинформзаказ.

Таким образом, государственное регулирование информационных процессов в Казахстане должно иметь приоритетное значение, так как информация становится важным ресурсом, обеспечивающим устойчивость и укрепление демократических институтов.

Литература:

1. <https://www.stat.gov.kz/>
2. Atabayeva A.K., Pritvorova T.P., Simonov S.G. Assessment of non-standard employment as a factor of average per capita income // Вестник Карагандинского университета. - Серия экономика. - 2021. – №1(101). – С. 26-35.

Zahraníční ekonomické aktivity

* 297208*

Залесский Борис Леонидович

Белорусский государственный университет

ПАРТНЕРСКИЕ СВЯЗИ – НА КАЧЕСТВЕННО НОВЫЙ УРОВЕНЬ

Пакистан является одним из важнейших партнеров Беларуси в Азии, который укладывается в белорусскую стратегию диверсификации экспорта, развития взаимодействия стран дальней дуги. Пакистан – это дружественная страна, которая обладает хорошим промышленным потенциалом, рынком сбыта. Население этой страны – больше 200 миллионов человек. В Пакистане развито сельское хозяйство, что позволяет организовать взаимодействие в вопросах поставки продукции машиностроения и переработки. Что касается белорусско-пакистанских торгово-экономических отношений, то «в течение последних лет объем торговли между Республикой Беларусь и Исламской Республикой Пакистан колеблется в пределах от 50 до 65 миллионов долларов» [1]. Но уже в 2021 году товарооборот между ними увеличился сразу более чем на 77 процентов и превысил 92 миллиона долларов с положительным сальдо для белорусской стороны в размере 63,6 миллионов долларов. Основу белорусского экспорта составляют «тракторы и запчасти к ним, калийные удобрения, специфические товары, синтетические нити, целлюлоза, молочная продукция, лекарства, дизельные моторы» [2].

В ближайшие годы Минск и Исламабад намерены приложить необходимые усилия, чтобы вывести партнерские связи на качественно новый уровень. Что касается белорусской стороны, то она собирается продвигать свои товары и услуги на пакистанском рынке двумя путями. Первый – это наращивание объемов торговли традиционными товарами – автомобильной, карьерной и строительной техники, продукции приборостроения, деревообработки, мясо-молочной, химической, фармацевтической и

целлюлозно-бумажной отраслей. Второй путь – поставки новых товарных позиций – металлопродукции, льноволокна и пряжи, а также «в том числе потребительских, таких как мягкие сыры, парфюмерно-косметическая продукция, бытовая техника, детские товары и часы» [3].

В январе 2023 года в Минске состоялось шестое заседание совместной белорусско-пакистанской комиссии по торгово-экономическому сотрудничеству, на котором стороны предложили активизировать двустороннее взаимодействие как в части наращивания товарооборота, так и в области инвестиционного сотрудничества, так как «у двух стран есть хорошие перспективы для перехода от простой торговли к промышленной кооперации, созданию совместных производств в сферах, представляющих взаимный интерес» [4]. В частности, две страны достигли договоренности о расширении взаимодействия по целому ряду направлений – машиностроению, сельскому хозяйству, науке, образованию, здравоохранению. Так, Беларусь заинтересована наращивать в эту страну Южной Азии поставки промышленной продукции – белорусской пассажирской, коммунальной, сельскохозяйственной, карьерной техники, продукции текстильной промышленности. «В числе приоритетов – партнерство в области сельского хозяйства. И это не только готовность расширять поставки белорусских продовольственных товаров, но и продукции для животноводства: комбикормов, белковых добавок, ветпрепаратов. Более активному продвижению продукции агропромышленного комплекса будет содействовать создание в Пакистане постоянного выставочного центра Беларуси...» [5]. Еще одно взаимовыгодное направление – фармацевтика, так как Беларусь заинтересована в экспорте в Пакистан лекарственных препаратов и уже готова рассмотреть возможности создания совместных фармацевтических производств.

На 6-м заседании совместной комиссии стороны конкретно также обсудили возможности сотрудничества в области науки и высоких технологий. Это – нано- и биотехнологии, лазерная оптоэлектроника, информационно-

коммуникационные технологии, аэрокосмические и геоинформационные системы. В этой связи в марте 2023 года в пакистанском городе Карачи будет организована национальная экспозиция Беларуси на международной промышленной выставке International Trade and Industry Fair. Напомним, что на аналогичной выставке в ноябре 2021 года в Карачи на коллективном стенде Государственного комитета по науке и технологиям «было представлено около 60 научно-технических и инновационных разработок. Свои экспонаты в области обработки и модификации поверхностей, химических технологий и материалов, физического материаловедения и новых материалов показали учреждения Министерства образования, а также в заочном формате организации Национальной академии наук Беларуси» [6, с. 24]. Так что, судя по всему, диалог между сторонами в ближайшем времени будет продолжен.

Наконец, еще одним перспективным направлением белорусско-пакистанских партнерских связей постепенно становится региональное сотрудничество. Дело в том, что ряд соглашений и меморандумов между городами, провинциями и областями двух стран уже подписан. Например, из белорусских регионов большой потенциал для сотрудничества с Пакистаном имеется у Гродненской области. «Провинция Синд и город Карачи, который является индустриальным центром Пакистана, – очень важные стратегические партнеры. Между городом Карачи и Гродненской областью в 2015 году было подписано соглашение о сотрудничестве» [7]. И стороны сегодня уже готовы, чтобы обновить работу соглашения и возобновить отношения во всех отраслях: экономике, бизнесе, культуре, образовании. Так, например, детское питание, производимое "Беллактом", уже хорошо зарекомендовало себя в Пакистане, и эти поставки можно увеличивать. А за время существования Гродненского медицинского университета здесь уже 122 пакистанских студентов получили образование. Так что стороны будут активно продолжать свою работу для развития точек соприкосновения. Ведь это – только начало.

Литература

1. Торгово-экономические отношения между Республикой Беларусь и Исламской Республикой Пакистан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: https://pakistan.mfa.gov.by/ru/trade_and_economic_bilateral_relations/
2. Посол Пакистана: сельское хозяйство и промышленность – наши ключевые точки интереса в Беларуси [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/posol-pakistanas-selskoe-hozjajstvo-i-promyshlennost-nashi-kljuchevye-tochki-interesa-v-belarusi-494952-2022/>
3. Национальный центр маркетинга об особенностях продвижения белорусских товаров на рынок Пакистана [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.belta.by/comments/view/natsionalnyj-tsentr-marketinga-ob-osobennostjah-prodvizhenija-belorusskih-tovarov-na-rynok-pakistanas-8188/>
4. Беларусь заинтересована в поставках в Пакистан продукции АПК и сельхозтехники [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-zainteresovana-v-postavkah-v-pakistan-produktsii-apk-i-selhoztehniki-544338-2023>
5. Беларусь и Пакистан договорились о расширении сотрудничества [Электронный ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.belta.by/economics/view/belarus-i-pakistan-dogovorilis-o-rasshirenii-sotrudnichestva-544373-2023>
6. Залесский, Б.Л. Для продвижения отечественных технологий / Б.Л. Залесский // *Materialy XX Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji “Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci – 2023”*, Volume 1. Przemysl: Nauka i studia. – С. 24-27.
7. Посол: Гродненская область имеет огромный потенциал для сотрудничества с Пакистаном [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.belta.by/regions/view/posol-grodnenskaja-oblast-imeet-ogromnyj-potentsial-dlja-sotrudnichestva-s-pakistanom-515738-2022>

Marketing a management

* 297360*

Магістрант Шилова А.П., кандидат наук, доцент Мішустіна Т.С.
Університет імені Альфреда Нобеля

WAYS OF NICHER'S MARKETING STRATEGY REALIZATION FOR A COMPANY'S DEPARTMENT RUNNING ON THE MARKET OF SPECIALIZED INFORMATION SERVICES

Nicher is a company or an enterprise whose activity suggests providing a product for quite a narrow market segment as well as satisfying specific customers' needs. The strategy required for the nicher is usually devised with an idea of creating the product with the features that are not typical for mass market goods producers.

The thesis is based on the instance of 'Coal' department in 'Metal-Courier' Ltd. The company operates on the market of specialized information services providing periodicals of energy and metal industry news, where commercial and industrial events are depicted. [2] The main company's activity type is the current market situation research being published in approximately 30 different publication forms.

The author has conducted the study concerning the marketing strategy of the 'Coal' department and its main components to identify the ways of enhancing its marketing performances. One of the crucial points to highlight at the very start is clarification of the department's redundancy for rooting its market position while solving its portfolio issues.

As it was identified during the research, the production cycle of information product in the department is completely independent and separated from the other company's divisions. Thus, the following marketing strategy might only inherit generalized traits of the 'Metal-Courier' Ltd.

It has become clear that after the terrifying events of February 24, 2022, the company as well as the analyzed department, have abandoned their key audience in Russia, trying to win trust in European and American market players. As a nicher, 'Coal' is eager to remain unique with its information services on the basis that requires

maintaining relations with the other part of its customers. [3] At the current moment, it is highly advisable to resort to concentration on above-mentioned markets since they are greatly supported by the nowadays global political situation. Meanwhile, the suggested focus should intersect with the demand for fulfilling the needs of the chosen niche.

One of the ways of realizing such strategy is holding a conference for coal industry and market participants as it allows not only to facilitate recognition process, but also to conduct a deeper coal market study based on the knowledge of industry leaders' expertise. Giving a brighter instance, the conference might take place offline in one of the European countries such as Poland (which, as it happened to coincide, grants a great amount of support to Ukraine). The event's message is supposed to clearly correspond the country's policy towards coal that assumes the complete coal independence by 2050.

On the other hand, market nicher 'Coal' is capable of relying on customers' loyalty as a key source for ensuring high rates of market growth due to the increased consumer involvement. Attracting attention from a wide, but yet not devoted, audience of logistic and energy companies should become a significant benefit in establishing market positions. By performing this, the product's ability to satisfy certain unique needs is highly likely to result in expanding the clientele in mentioned field of activity.

Moreover, the changes are to be made in the functional part of division's strategy. Since the war has entered Ukraine and ruined all the long-time established relations with Russian market participants, the 'Coal's' portfolio has halved. Therefore, there are two points that the portfolio is regarded to undergo. At first, renaming the remaining periodicals due to audience geographical focus switch plays a paramount role in making 'Coal's' brand more internationally recognizable than it is today. This also suggests issuing products in the English language only. The second portfolio issue lies into developing and implementing an absolutely new periodical which will be meant to cover events in the Ukrainian coal industry and energy sector. By publishing

such kind of information has a likelihood of being attractive to a worldwide coal market audience.

Moving to the fundamental functional strategy element, the promotion of divisions products to the above-mentioned new target audience should also have its peculiarities, as the previously utilized methods (e.g. personal phone calls and relying on website conversion) have not been proved effective enough. Due regard must be paid to a professional social network such as LinkedIn which runs to provide best networking experience. Today's department social activity level leaves more to be desired as there are several short descriptions are posted weekly. Increasing this kind of promotional involvement to a few shortly described news on a daily basis might bring the sense on a higher audience involvement. An additional option is to turn to implementing an advertising campaign on LinkedIn. [1] The advantages vary from soared rates of possible audience in size of 300,000 people to highly customized settings options. Though, one of the drastic downsides is the cost that might not be fractioned.

According to the research conducted by the author, the approximate expenses for events execution, including hiring few more employees and hosting a conference, add up to 6.8% of total 'Coal' department revenues.

Proceeding to forecasts, based on the generated marketing strategy, it is expected to foresee 50 to 60 annual increase in clientele, corresponding to up to 10% of 2021 total customer base volume. The largest attention-getter, as claimed before, has to be Ukrainian coal and energy industry periodical that is also likely to appeal to some of the lost customers, thus, enlarging the number of engaged market players. Hosting the thematic conference in Poland assumes to give an intangible advantage in form of recognition within the European targeted segment. And the last important highlight is the advertising campaign on LinkedIn. This one is envisioned to sort 5 to 7 potential customers out of the possible set audience size monthly, which in turn brings 'Coal' up to \$900,000 of an estimated profit a year compared to \$48,000 of annual advertisement costs.

In conclusion, it is worth mentioning that ‘Coal’ department in ‘Metal-Courier’ Ltd could largely benefit from described marketing strategy realization ways. However, the strategy might and should be adjusted as the course of modern events are becoming more unpredictable in the global environment.

References:

1. How to create your first campaign with linkedin's campaign manager. LinkedIn. URL: <https://business.linkedin.com/marketing-solutions/success/best-practices/create-your-first-campaign>.
2. Веб-сторінка «Метал Кур’єр» URL: <https://metalexpert.com/ru/index.html>
3. Гудзь О.І. Методичний підхід до обґрунтування стратегії розвитку підприємства / О.І. Гудзь, О.Б. Мусійовська // Економіка та управління підприємствами. – 2018. – Вип. 18. – С. 346-352

PEDAGOGICKÉ VĚDY

Problémy tréninku

* 297188*

Жаксыбаева А.М., Абилпейсова М.Б.

Карагандинский технический университет имени Абылкаса Сагинова

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДІҢ АЖЫРАМАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі – білікті мамандар даярлаудың түп қазығы екендігі барлығымызға айқын. Сол себепті, заманауи техникалық және кәсіптік білім ордалары еңбек жағдайының жедел өзгеруіне бейімделуге қабілетті, өндіріс процесіндегі заманауи өзгерістер мен жаңа техниканы меңгеруге қабілеті жоғары мамандар даярлауға бағыт алуы тиіс. Техникалық жоғары оқу орындарында шетел тілін оқытудың басты мақсаты техникалық мамандықтары студенттерін шетел тілін күнделікті қарым-қатынас жағдайында немесе белгілі бір мамандық саласында ойларын құрастырып, қалыптастыру құралы ретінде жетік меңгеруді қамтамасыз ету, яғни студенттерге шетел тілін болашақ кәсіптік іс-әрекеттерінде практикалық тұрғыда қолдана алатындай деңгейде жетік меңгерту саналады.

Бұл мақсатқа жетудің бір жолы ретінде шетел тілін оқытуда болашақ мамандардың кәсіби коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға мұрындық болатын шетел тілінде оқылым және кәсіби сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды теориялық тұрғыда қарастыру қажеттілігі туындап отыр.

Бүгінгі таңда, болашақ мамандардың бәсекеге қабілеттілігі олардың кәсіби саладағы жоғары біліктілігімен ғана емес, шетел тілінде жүзеге асатын қарым-қатынас жағдайында кәсіби мәселелерді шешуге дайындығымен анықталады. Осыған байланысты, жоғары кәсіптік білім берудің Мемлекеттік стандарты шетел тілін оқыту барысында кәсіби ерекшеліктерді есепке алуды талап етеді

және түлектердің болашақ кәсіби іс-әрекеттеріндегі міндеттерді жүзеге асыруды көздейді [1].

Мамандарды дайындау сапасы – құзыреттілік, өз бетімен жұмыс жасай білу, альтернативті таңдау жағдайында өздігінен шешімдер қабылдай алуға дайындығы, жылдам өзгеріп отыратын өндірістік жағдайларға тез бейімделе алуы, үздіксіз білім алуға және бәсекелес ортада кәсіптік өсуге деген ынта-жігерінің болуы және халықаралық деңгейде кәсіптік серіктестерімен әртүрлі бағдарламаларға қатысу сияқты көрсеткіштері арқылы бағаланады.

Осылайша, білім беру процесіне, оның ішінде шетел тілінде берілетін білім беру процесіне жаңаша көзқараспен қарау қажеттілігі туындап отыр. Шетел тілін меңгеру қазіргі заман мамандарының кәсіптік жетістіктеріне жету негізі екендігін сезіну техникалық жоғары оқу орындарында тілідік білім берудің маңызын арттырады. Шетел тілі кәсіптік, өндірістік өмірдің әмбебап құралына айналған, демек, техникалық жоғары оқу орындарында шетел тілін оқыту барысында студенттердің кәсіптік құзыреттілігін дамыту және қалыптастыру мәселесі өзекті саналады. Маманның кәсіптік құзыреттілігінің жоғары деңгейі оның жоғары оқу орнында білім алу барысында кәсіптік біліктіліктерді меңгеруімен пайда болады.

Қазіргі таңда, жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде шетел тілі болашақ мамандардың кәсіптік және жалпы мәдениетінің ең маңызды элементі және сөйлеу құралы ретінде өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Шетел тілінде қарым-қатынас жасау мамандардың болашақ кәсіптік қызметтерінің маңызды компоненті болып саналғандықтан, техникалық жоғары оқу орындарындағы «Шетел тілі» пәнінің рөлі әлдеқайда арта түсті. Сол себепті, техникалық жоғары оқу орындарында шетел тілін кәсіптік бағытта оқыту өзекті болып саналады.

Техникалық жоғары оқу орындарында шетел тілін оқыту ролінің маңыздылығының артуына халықаралық қарым-қатынастардың, ғылыми-техникалық прогресстің өркендеуі себеп болды. Ал ол болса, өз мамандығын

жақсы игеріп қана қоймай, сонымен қатар, шетел тілін жетік меңгерген мамандарды оқытып шығаруды қоғам қажет ететіндігін білдіреді.

Жоғары кәсіптік білім төңірегінде шетел тілін меңгеру қажеттілігі туралы айтатын болсақ, мұнда шетел тілін білмеу, сондай-ақ оны қолдана білмеу – ғылым мен техника дамуында артта қалудың, сонымен қатар, Қазақстанның әлемдік экономикалық жүйеге енуіне бөгет болуының басты себебі екендігін студенттердің санасына жеткізу қажет.

Тілдік емес жоғары оқу орындарының шетел тілі пәні оқытушыларына – аз уақыт ішінде, шетел тілін жетік меңгерген маман дайындап шығару міндеті қойылған. Сонымен қатар, оқыту оқу бағдарламасының талаптарына сай келіп, бұл жағдайды берілген оқу жоспарында белгіленген аз уақыт ішінде жүзеге асыру керек. Осындай аз уақыт ішінде студенттерді өздерінің мамандықтары бойынша мәселелер төңірегінде сөйлеуге және тіл иеленушілерінің тілін түсіне білуге үйретуді дәстүрлі және инновациялық әдістер арқылы, оқытудың коммуникативті принципіне нақты бағыттала отырып жүзеге асыруға болады [2, 130 б.].

Студенттердің оқу іс-әрекеттері дұрыс ұйымдастырылған кезде, шетел тілін меңгеру оқыту сатысында және коммуникативті-практикалық сатылар да қатар дамиды. Техникалық жоғары оқу орындарында шетел тілін оқытуда оқыту мазмұны адамзат іс-әрекеті саласының соңғы жетістіктеріне бағытталып, білім алушылардың кәсіптік қызығушылықтарын тудыратын және оларға кәсіби өсуге мүмкіндік беретін әр сала бойынша ғылыми жетістіктерді дер кезінде көрсетіп отыруы тиіс. Осылайша, тілдік емес жоғары оқу орындарында шетел тілін оқыту мазмұнын білім алушылардың оқу процесінде меңгерілетін білімдерінің жиынтығы ретінде қарастырған жөн.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Техникалық және кәсіптік білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген // «Егемен Қазақстан» 2012.09.26., № 631-632.

2. Матвеев И.А., Олейник А.Н. История и перспективы развития иноязычного образования в технических вузах // Альманах современной науки и образования: Педагогические науки. Тамбов: Грамота, 2007. №3, III бөлім. 130-132 б.

* 297230*

Шамсиддин Д.С., Жұмабаева Ұ.М.

Шымкент университеті, Шымкент қ., Қазақстан

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ТАРИХЫН ҚОЛДАНУ

Тарихи-мағлұматтарды пайдалану принципіне сипаттама бере келе ең әуелі оның оқу процесінің барлық жағдайларын біріктіретін педагогикалық мақсаттармен тығыз байланысын орнату керек. Бұл ең әуелі оқытудың, тәрбиелеудің және дамытудың мақсаттары. Бұл барлық мақсаттар бір-бірімен тығыз байланысты және олар қазіргі қоғамның мектеп алдына қойған мәселесіне тәуелді. Өзара байланыс тарихи мағлұматтардың мектеп математикасын құруға және оның мазмұнына тигізетін ықпалының шамасын анықтауға талпыну үшін қажет.

Бұл принциптің оқу процесінің жалпы білім беретін, тәрбиелілік және дамытушылық мақсаттарымен байланысы анық. Оқыту процесіндегі жалпы білім беретін мақсаттар оқушыларға математикалық білімнің, дағды мен шеберліктің белгіленген көлемін жеткізу талаптарын енгізеді. Бұл көлем оқулықтардың мазмұнымен және бағдарламасымен анықталады. Оқудың соңында оқушылар нақты шындықтың танымының математикалық әдістерін игеру қажет және оқудың әрі қарайғы процесінде және өздігінен білім алуда білім мен шеберліктің дағдыларын еркін пайдалану қажет. Ғылымның даму тарихымен жүйелі танысқан оқушылар өтілген материалды тереңірек қабылдайды және оны тез есте сақтайды. Олар математиканың пәнаралық және пәнішіаралық байланыстарын жақсы ұғынады.

Математика сабағында тарихи-мағлұматтарды пайдалану принципін қолдану мен ғылыми диалектикалық-материалистік танымды қалыптастыру арасындағы тығыз байланыс төменде қарастырылады. Математика сабағында оқушылардың атеистік, эстетикалық және мінез-құлық тәрбиесінің идеясын іске асыра отырып, оқытушы сонымен бірге тарихи мағлұматтарды пайдалану

принципі оқу процесіндегі осы мақсаттарды іске асыратын тиімдірек құралдардың бірі болып табылатынын білуі керек. Басқаша айтқанда мұғалім ғылымның дамуы мен пайда болуы туралы айтқанда, әртүрлі халықтардың түрлі уақыттағы ғылымдары туралы оқушылардың есіне салып отырады. Сонымен бірге бір уақытта оқытудың тәрбиелілік дамытушылық мақсаттары іске асады. Мысалы, мұғалім сандарға байланысты ескі нанымдар туралы айтуы мүмкін және осылайша атеистік тәрбие мәселесін қозғайды.

Сабаққа тарихи-математикалық мағлұматтарды ендіру тәрбиелілік және дамытушылық оқытудың кейбір шарттарының орындалуымен байланысты қазіргі замандық психологиялық-педагогикалық концепцияларынан көрініс береді. Мысалы, Т.И.Шамова көрсеткендей оқу процесінің тиімділігі оқушыларды танымдық қайраткерлікке ынталандыратын эмоционалды «ауа райына» тәуелді, шабыт, танымдық қызығушылық, қайратты жігер және т.с.с. маңызды психологиялық факторларға жол ашады.

Әдіскер-математик А.Ф.Сивяков оқу процесінің тиімділігін жоғарылату факторларының қатарына оқушылардың математикалық пікірлердің көріктілігі мен сымбаттылығын сезінуін де қосты. Мұғалім сабаққа математиканың көрнекілігін ашатын қызықты тарихи есептерді, оқушылардың танымдық қайраткерлігін белсенді ететін тарихи мағлұматтарды енгізу керек.

Түрлі есептерді шешудің, дәлелдеулердің, есептеулердің түрліше әдістерін салыстырып, оқушыларға бір есептің түрліше шешу әдістерін, бір теореманы дәлелдеудің бірнеше түрлерін көрсету қажет және ғасырлар бойы бір математикалық есепті бірнеше жолмен шешу арқылы нәтижесінде есепті шешудің қарапайым және тезірек шешілетін жолы таңдалғанын айту керек. Оқушыларға ішінен біреуі ұнайды және олар өз таңдауларын былай жеткізеді: «Өте қарапайым шешім», «Тапқыр және көрнекті дәлелдеме», «Көрнекті және қысқаша баяндама», «Қарапайым және әдемі есептеу». Егер бұл математикадағы эстетикалық түсінік кейбір оқушыларға интуитивті жақын болса, онда мұны басқа балаларға да үйрету пайдалы.

Егер тарихи-математикалық мағлұмат математика сабағынан орын алса да мұғалімнің ең басты қамы – оқытудың негізгі принциптерінің – ғылымдық, жүйелілік және тізбектілік, мүмкіншілік, көрнекілік және т.б. өткізуге залал келтірмеу болуы керек. Мысалы, 6-шы сыныптарға арналған алгебра оқулықтарында берілген функция түсінігінің анықтамасын қарастырайық. Ол қатынастық қазіргі заманғы түсінігімен, оқушылар үшін абстракцияның жоғары дәрежедегі түсінігі көмегімен анықталды. Бұл тақырыпты түсіндіру барысында тарихи мағлұмат яғни функция түсінігінің пайда болуы мен дамуы орынсыз болып көрінеді. Мұндай мазмұндауда бұл мағлұматтар функция түсінігін игеріп алған оқушы үшін ғана қызықты болып көрінуі мүмкін. Функция түсінігімен бірінші рет танысып отырған оқушыға бұл мағлұмат оның қатынас түсінігімен байланысын көру қиын болғандықтан қажетсіз және артықша түсініктеме, сабақ уақытын тиімсіз пайдаланған болып көрінеді. Сондықтан мұғалім тарихи мағлұматтарды пайдалану принципін шетте қалдырып, ерекше бағыттардың көмегімен түрліше екі нүктенің жиынынан нүктелер жұбы, түрліше екі санның жиынынан сандардың жұбы және т.с.с. берілетін ерекше суреттердегі жаңа түсініктің мәнін оқушыларға түсіндіруге мәжбүр болады.

Жүйелілік және тізбектілік принципі математика сабағының мазмұнына кез-келген тарихи мағлұматты енгізуге жол бермейді. Оқушылардың бірі жақында новгородтық мақтау қағазын оқығаны анықталады және ол оқығаны туралы бүкіл класқа айтуға ұмтылады. Мұндай сабақтар нұқсан келтірмейді, керісінше зор пайда келтіреді, бірақ сабақ жоспары бәрібір бұзылады.

Бұл барлық пікірлер тарихи мағлұматтарды пайдалану принципі мен басқа принциптер арасындағы және дидактика қағидалары арасындағы өзара байланысты қарастырғанда ең алдымен оқудың жүйелілігін және тізбектілігін, ғылымдылығын және оның өмірмен байланысын бұзбай оқу процесіне тарихи-математикалық мағлұматтарды енгізуді шектеу керек екеніне көз жеткізеді. Бұл ерекшелік оқу процесінде қарастырып отырған принципті ұйымдастыру шарттарының өзіндік үлгісін анықтайды. Бұдан мынадай сұрақтар туындайды:

Түрлер дегеніміз не? Оларды пайдаланудың функционалды белгілеуі мен шарттары қандай? Осылайша зерттеліп жатқан принципті өзара талдау жолында зерттеудің дербес есептерінің бірі анықталды. Осы сұраққа байланысты қазіргі көмекші құралдарда тарихи-мағлұматтарды пайдалану принципін қолданудың шарттарын шектеу осы уақытқа дейін эмпирикалық ұсыныс түрінде іске асып келеді: тарихи мағлұматтардың көлемін көбейтуге болмайды, оқушыларды сабақтың негізгі мақсатынан алаңдатуға болмайды, оқушылардан барлық тарихи фактілерді, атаулы күндерді, атауларды және олардың жазылуын есте сақтауын талап етуге болмайды. Осы сияқты барлық теріс жарлықтарды мынадай бір негізгі сөзбен ауыстырсақ болады: Сабақта тарихи мағлұматтарды пайдалану мақсаттар мен сабақ материалын сәтті үйренуге қызығушылығына жауап беру. Басқаша айтқанда тарихи мағлұматтарды пайдалану принципі өзімен-өзі пайдаланылмау керек, керісінше оқу процесінде басым рөлді атқаруы, оқу процесіне бағынуы тиіс.

Тарихи мағлұматтарды пайдалану принципі оқушылар үшін оқу материалын игеруді күшейтеді, тіпті ғылымдық дәрежені төмендетсе де оқу процесіне тарихи-математикалық мағлұматтарды ендіру объективті қажеттілік деген тұжырым жасауға болады. Егер тарихи-мағлұматтарды пайдалану принципін ұйымдастыру үшін қолайлылық шарттары жасалмаса, онда ол өз кезегінде оқу материалын игеруді төмендетеді және ғылымдық принциптердің ұйымдасуына бөгет жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Абенова М. «Математика тарихы». Шымкент, 2007ж.
- 2 Абрарова М.А. «Из истории преподавания математики в Бухаре». Ташкент, 1975г.
- 3 Белл Э.Т. Творцы математики. Предшественники современной математики./Под.ред.С.Н. Киро, Москва,1999г./
- 4 Башмакова И.Г.,Белый Ю.А., Демидов С.С. и др. Хрестоматия по истории математики: арифметика, алгебра, теория чисел, геометрия/ Под.ред. А.П. Юшкевича. Москва, 1995г.

* 297293 *

Тундебаева А.А.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИВТІК САПАЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ

Біз қадам басқан ХХІ ғасыр бәсекеге қабілетті маманды талап етуі заңды құбылыс. Сондықтан, болашақ мұғалімдер білім деңгейі мен біліктілік тұрғысынан әлдеқайда жоғары болуы тиіс. Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі жалпыұлттық тұжырымдамасында: жоғары оқу орындарын бітірушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар түрінде белгіленген қоғамымыздың жаңа әлеуметтік тапсырыстары, оқыту бағдарламаларын өзгертуді, сондай-ақ студенттердің алатын білім сапасын көтеріп, бүгінгі күнге сай кәсіптік дағдыларды игеруге бағытталған оқытудың жаңа технологияларын енгізуді көздейді – деп көрсетілген [1].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық құзыреттілігін дамытуда олардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, өзін өзі ұйымдастыру, өзін өзі жүзеге асыру, өзін өзі бағалау сынды дағдыларын қалыптастыра алатын іскерлік қажет.

Адам санасының рефлексия феноменінсіз еш мәні болмайды. Себебі кез-келген күрделі жүйе дамиды, ерте ме, кеш пе рефлексия феномені туындайтындай жағдайға жетеді, яғни, адам өз әрекетін ойында қорытып, оның барысын бақылап, реттеп, нәтижесіне баға бере отырып, өткен тәжірибеден қорытынды шығарады, алдағы әрекетін жоспарлайды.

Философиялық сөздікте: рефлексия (лат. reflexio – кейінге оралу) – бейнелеуді, сондай-ақ таным актісін зерттеуді білдіретін термин. Ал одан шығатын «рефлексиялау» ұғымына сананы өз өзіне үңілдіруді, өз психикалық күйіне ой жүгіртушілікті сипаттайды, – деп анықтама берілген [2].

Педагогикалық сөздікте, «рефлексия – субъектінің ішкі психикалық актілерді және күйлерді өмірлік тәжірибе негізіндегі өзін өзі тану үдерісі» деп көрсетілген [3].

Зерттеу барысында рефлексияны ғылыми түрде классикалық философия өкілдері *И.Фихте* [4], *Ф.Шиллинг* [5], *И. Кант* [6], *Р. Декарт* [7], *Дж. Локк* [8] т.б. еңбектерінде *танымның ерекше түрі, адамның өзінің ақыл - ой әрекетін сыртқы әлем сияқты тануы, өзін - өзі іздеуі, ойлау туралы ойлау, сананың жаңа (сараптамалық) жағдайы, білім туралы ойлау ретінде, ал ұлы ғұламаларымыз әл-Фараби, А.Яссауи, Ж.Баласағұн, Х.Дулати, М.Қашқари, А.Құнанбаев* [9] *адамның өзін өзі тануы және нені білгісі келетінін ұғынуы, әрбір ісіне қорытынды жасап, өкінбей өмір сүру үшін жасайтын ой әрекеті тұрғысынан қарастырылғандығы анықталды.*

Рефлексия адам психикасының жетілу деңгейін көрсететін, оның әрекетінің құрылымының компоненті болғандықтан, бұл сапаны дамыту психология ғылымында *Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, Б.Г.Ананьев, М.А.Холодная* т.б. еңбектерінде тұлға теориясы, интеллект теориясы, сана мен өзіндік сананы қалыптастырумен байланыста зерделенеді [10].

Отандық психология саласының ғалымдары: *Ж.Аймауытов, М.Мұқанов, Т.Тәжібаев, Ә.Алдамұратов, Қ.Жарықбаев* т.б., тұлғаны дамыту, дәстүрлі мәдениет өкілдерінің когнитивтік эмпатиясы мен рефлексиясы мәселелері аясында [11]; *С.М.Джакупов, Ж.И.Намазбаева, Н.Қ.Тоқсанбаева* және т.б. рефлексияны тұлғаның ішкі және сыртқы дамуын қамтамасыз ететін зияттылығының белгісі ретінде, оқыту үдерісінің психологиялық құрылымы, танымдық әрекет, қарым-қатынас психологиясы шеңберінде әр қырынан қарастырады [12].

ТМД ғалымдары: *С.И.Архангельский, В.П.Беспалько, Ю.К.Бабанский, С.С.Гамидов, Л.В.Занков, М.В.Кларин, Г.К.Селевко, Л.С.Подымова, О.А.Абдуллина* және т. б. зерттеулерінде бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби даярлаудың теориялық негіздері қарастырылып, педагогикалық жоғары оқу

орындарындағы оқу үдерісінің оқыту технологияларын қолдану негізінде тиімділігін арттыру жолдары айқындалды [13].

Бастауыш сынып оқушыларының рефлексиясын дамыту және оның мәнін зерттеу нәтижесі, бізге болашақ мұғалімде болуы тиіс төмендегідей қасиет-сапаларын анықтауға мүмкіндік берді. Олар:

- педагогикалық рефлексияда өзіне тиісті кәсіптік білімі мен дағдыларын және кәсіби даму тапсырмаларын ескере отырып, нақты бір жағдайда бастауыш сынып оқушыларының білімін дамыту, олардың әрқайсысын басқамен емес, өзінің өткенімен салыстыру;

- бастауыш сынып оқушыларының рефлексиясын дамыту үшін кәсіби іс-әрекеттің тиімді жолдарын анықтау;

- оқушылардың рефлексиясын дамытуда кездесуі мүмкін қиындықтарды айқындап, нақты себептерін анықтау және оны шешудің жолдарын қарастыру;

- оқушылардың рефлексиясын дамыту міндеттері бойынша берілген тапсырмалардың нәтижелерін салыстыру, соған сәйкес кәсіби қызметінің табыстылық деңгейін анықтау;

- бастауыш сынып оқушыларының рефлексиясын дамытуда өз құзыретін жетілдіруге бағытталған жұмысын жоспарлау;

- оқушылардың рефлексиясын дамытуда өз тәжірибесіне сүйеніп жаңа технологияны қолдану;

- оқушылардың рефлексиясын дамыту бағытындағы кәсіби іс-әрекетін, өзара әріптестер арасында қолданысқа енгізгенге дейін және кейін ауызша талқылау;

- бастауыш сынып оқушыларының рефлексиясын дамыту үшін, кәсіби іс-әрекетті ұйымдастыру мен жүзеге асыруда рефлексияның рөлін анықтау.

Ғалымдардың рефлексиялау бойынша педагогикалық еңбектерін талдау нәтижесінде алынған болашақ мұғалімдердің рефлексиясының сипаттамаларының графикалық бейнесін 1-суреттен көруге болады.

Сурет 1- Болашақ мұғалімдердің рефлексиясының сипаттамалары

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде рефлексия болашақ бастауыш сынып мамандарының жаңа психикалық көрінісі ретінде бөлінеді, оның тұтас тұлға ретінде қалыптасуының нәтижесі мен құралы ретінде көрінеді. Айтылған ойлар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің өзектілігіне дәлел бола алады. Алынған мәліметтер болашақ мұғалімдерге зерттеліп отырған ерекшеліктердің құрылымына кіретін рефлексиясын дамыту құндылығын беруге қажетті аксиологиялық білімді анықтау үшін маңызды.

Қорыта келе, көтеріліп отырған мәселе тиімді шешілуі үшін болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың мазмұнына, технологияларына, жолдары мен әдістемесіне қатысты белгілі бір шешімдер қабылданып жүзеге асырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі жалпыұлттық тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы № 1443 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>.

2 Философиялық сөздік / Редкол. Р.Н. Нұрғалиев, Ғ.Ғ. Ақмамбетов, Ж.М.Әбділдин ж.б. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1996. – 525 б.

- 3 Педагогика. Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С.Рапацевич. – Минск.: «Современное слово», 2005. – 720 с.
- 4 Фихте И.Г. Избранные сочинения: М.; 1961. – Т.1. - 369 с. <https://www.rulit.me/author/fihte-iohann-gotlib>
- 5 Шиллинг Ф.В. Система трансцендентального идеализма. http://filosof.historic.ru/books/a0000_1.shtml
- 6 Кант И. О педагогике // Кант И. Трактаты и письма. М: Наука, 1980 г., 712 стр.http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nemeckaja_klassicheskaja/kant_traktaty_pisma/12-1-0-1890
- 7 Декарт Р. Рассуждение о методе для хорошо направленного разума и отыскания истины в науках / Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1989. – Т.1. – 654 с. - (Филос. наследие; Т. 106).- С.250-296. <http://filosof.historic.ru/books>
- 8 Локк Дж. Избранные философские произведения. – М.: Изд-во Соцэкгиз, 1960. – Т. 1. -537 с.
- 9 Абай Құнанбайұлы. Шығармаларының: 2 томдық жинағы.– Алматы: Жазушы, 2013. – Т. 2. – 336 б.
- 10Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. http://invest.org.ua/content/userfiles/files/library/Holodnaya_Psihologiya_intellekta. Pdf-208 с.
- 11Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 1993. -158 б.
- 12Тоқсанбаева Н.Қ. Оқыту процесі жүйесіндегі танымдық іс-әрекеттің құрылымы: автореф. ... канд. ... дисс. - Алматы : Б.ж., 2001. - 30 б.
- 13 Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений / 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1990. – С. 40 – 141.

* 297308 *

Тундебаева А.А.*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан***БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ**

Рефлексиялық құзыреттілік – бұл жеке тұлғаның кәсіби қасиеті, рефлексиялық дағдыларды, білімді, интроспекция мен өзін-өзі дамыту қажеттілігін қамтитын интегралды сипаттама [1]. Мотивтер, көзқарастар, құндылық бағдарлары сияқты жеке қасиеттер алдыңғы қатарға шығады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексивті құзыреттілігін дамытудағы қалыптастырушы экспериментті ұйымдастыруға төмендегідей міндеттер қойылды: - студенттерді кәсіби даярлауда рефлексивті құзыреттілікті дамытуға қажетті теориялық таным – түсініктерін толықтыру; - жоғары оқу орнындағы білімдік үдерісте рефлексивті құзыреттілікті дамыту әдістерінің барлық мүмкіндіктерін толық пайдалану; - практикалық ұсыныстар беру.

Дәріс-диалог – интербелсенді дәріс-диалог түрінде өтеді. Дәріс-диалогтің басты мақсаты – қатысушыларға ақпарат ұсыну («беру») емес, олардың әлеуметтік және кәсіби дағдылары мен құзырлылықтарын дамыту. Дәріс бөлімдерінің арасы (2-5 минуттық үзілістері) қатысушылардың бірлескен белсенді әрекеттерімен толтырылуы қажет.

Брифинг – негізгі күн тәртібіндегі мәселе бойынша нұсқау, қысқа мәжіліс жасау. Барлық қатысушылардың кездесуі. Онда белгілі бір мәселе төңірегінде баяндалады, қатысушы жақтардың көзқарасы хабарланады. Брифинг конференцияның үлгісі тәріздес.

Тренинг – қысқа мерзім ішінде практикалық қолданыста қажетті әрі тиімді біліктер мен дағдыларды игеруге бағытталған оқу сабақтары. Әдетте, тренингтерде мынандай интербелсенді тәсілдер қолданады: іскерлік және рөлдік

ойындар, нақты жағдайлар мен ситуацияларды талдау, топтық пікірталастар, презентациялар [2, 145 б].

Жоғарыдағы міндеттерді жүзеге асыру аясында «Бастауыш білім беруде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» тақырыбындағы арнайы курс бағдарламасы дайындалып тәжірибеден өтті.

Курстың мақсаты: студенттерде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздерінің теориясы мен әдістемесін меңгерту.

Курстың негізгі міндеттері:

- болашақ мамандарды рефлексивті құзыреттіліктің теориялық негіздерімен қаруландыру; - рефлексивті құзыреттілікті дамыту арқылы болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың жаңа тұжырымдамалық қағидаларын педагогикалық-психологиялық тұрғыдан анықтауға жағдай жасау; - болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлауда рефлексивті құзыреттілікті дамыту арқылы білім сапасын арттыруды оқу-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ететін жолдарды ұғындыру және оны ұйымдастыруға кеңес беру

«Бастауыш білім беруде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» атты курстың мазмұны төмендегідей теориялық және қолданбалы бөліктерден түзілген:

Теориялық мазмұны: - тұлға және құзыреттілік теориялары; - кәсіби даярлаудың өзектілігі мен мәні; - рефлексивті құзыреттілікті және оның ішкі құрамаларының кәсіби даярланудағы маңызы;

Курстың қолданбалы бөлігі:

- рефлексивті құзыреттілікті дамыту арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудағы білім мазмұнына сай интеграцияланған оқу қызметтерінің формаларын ұйымдастыру.

Дайындалып отырған «Бастауыш білім беруде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» элективті курсы оқыту нәтижесінде: - болашақ мамандарда рефлексивті құзыреттілікті дамытудағы теориялық негіздері бойынша білімі;

- рефлексивті құзыреттілікті дамыту арқылы болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың жаңа тұжырымдамалық қағидаларына педагогикалықпсихологиялық тұрғыдан теориялық түсініктері;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексивті құзыреттілікті дамыту арқылы білім сапасын арттыруды оқу-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ететін жаңа теорияларды жасау және ұйымдастыруда кәсіби білігі, оларды педагогикалық үдерісте қолдану дағдылары қалыптасатын болады. «Бастауыш білім беруде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» атты элективті курстың оқу-тақырыптық жоспарын ұсынамыз (кесте 1).

Кесте 1 - «Бастауыш білім беруде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» атты элективті курстың оқу-тақырыптық жоспары

Реттік саны	Тақырыбы	Сағат саны
I.Нормативтік-құқықтық модулі		
	Білім берудегі рефлексивті құзыреттілікті дамытуды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен нормативтік акт мазмұны	1
	Білім берудің барлық деңгейлерінде мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары	1
Мазмұндық		
	«Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» ғылыми пән ретінде	1
	«Рефлексивті құзыреттілікті » - көпәспектiлi құрылым	1
	Тұлғаның рефлексивті құзыреттілігін дамытудың философиялық, психологиялық, педагогикалық теориялары	1
	Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудың әдіснамалық тұғырлары.	1
	Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша рефлексивті құзыреттілікті дамытудың жаңа философиялық тұжырымдамалары	1
	Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудағы синергетикалық білімнің маңызы	1

	Рефлексивті құзыреттілікті педагогикалық практика, сабақ беріп көру кезеңінің маңызды құралы ретінде	1
	Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудың диагностикасы	1
Технологиялық		
	Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудағы инновациялық технологияларды пайдалану	1
	АКТ құзыреттілігін қалыптастыру	1
	Сын тұрғысынан ойлау	1
	Білім алушылардың оқу, ғылыми-зерттеу және жобалық қызметі.	1

Кесте 2 - «Бастауыш білім беруде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» атты элективті курстың практикалық сабақтың жоспары

Практикалық сабақтың тақырыптары	Сағат саны/ формасы
	Практикалық сабақ
1	2
Білім берудегі рефлексивті құзыреттілікті дамытуды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен нормативтік акт мазмұны. 1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020- 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жайлы. Ассоциация мен метафора тізбектер 2. Мемлекеттік бағдарламалар мен нормативтік акт мазмұны туралы. Үш кадамды сұхбат	2
«Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамыту негіздері» ғылыми пән ретінде 1. Жаңа жағдайға бейімделу жолдары. Ойлан, жұптас, пікірлес әдісі 2. Стратегиялық ойлау және бағалау қабілеті туралы. «Мен идея генераторымын!» өзіндік идея құру.	2
«Рефлексивті құзыреттілік» - көпаспектілі құрылым	2

<p>1 Кәсіби тұлғалық сапалары туралы. Фантограмма әдісі.</p> <p>2. Кәсіби даярлық – өз бетінше әрекет ету жолдары (мотивтері) Топтық жұмыс.</p>	
<p>Тұлғаның рефлексивті құзыреттілігін дамытудың фило-софиялық, психологиялық, педагогикалық теориялары.</p> <p>1. Философия ғылымында рефлексивті құзыреттілік ұғымының философиялық жіктелуі ретінде. Ойлан, жұптас, пікірлес әдісі</p> <p>2. Психология ғылымында «рефлексивті құзыреттілік» ұғымы. Ойлан, жұптас, пікірлес әдісі</p> <p>3 Педагогика ғылымындағы «рефлексивті құзыреттілік» ұғымы. Морфологиялық талдау әдісі</p>	2
<p>Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудың әдіснамалық тұғырлары.</p> <p>1. Жүйелілік тұғыр, тұлғалық тұғыр, көпсубъектілі тұғыр. Ми шабуылы әдісі</p> <p>2. Синергетикалық тұғыр, интегративтік тұғыр, құзыреттілік тұғырлар. Синектика әдісі</p>	2
<p>Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша рефлексивті құзыреттілікті дамытудың жаңа философиялық тұжырымдамалары</p> <p>1. Спиральді (шиыршықты) білім беру бағдарламасы туралы. Синектика әдісі</p> <p>2. Критериалды бағалау ұғымының категориялары. Фантограмма әдісі.</p>	2
<p>Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудағы синергетикалық білімнің маңызы</p> <p>1 Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудың құрлымы. Ми шабуылы әдісі</p> <p>2 ЖОО-да білімдік үдерісті ұйымдастыру кезеңдерінде командалық жұмыстар туралы. Фантограмма әдісі</p>	2
<p>Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудағы инновациялық жұмыстар және оларды ұйымдас-тыру ерекшеліктері</p> <p>1. АКТ, сын тұрғысынан ойлау, инновациялық технологияларды пайдалану тәсілдері. Морфологиялық талдау тәсілі</p>	2

2 Берілген тақырып аясында жаңа мәтін жасау дағдылары. Фантограмма әдісі.	
Рефлексивті құзыреттілік педагогикалық практика, сабақ беріп көру кезеңінің маңызды құралы ретінде 1. Сабақ беру барысындағы әдістері пайдалану жолдары. Үш қадамды сұхбат. 2 Рефлексия жасай білу қабілеттері. Фокалды нысандар тәсілі	2
Бастауыш білімде рефлексивті құзыреттілікті дамытудың диагностикасы 1 Проблемалық мәселелерді нақтылау жүйесі. Презентация дайындау. 2. Ойлау дағдыларын жетілдіру. Синектика әдісі	2
Барлығы:	15

Қорыта келгенде, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексивті құзыреттілігін дамыту әдістемесі бойынша оқытушыларды студенттермен жұмыс жасауда қажет білімдермен жабдықтау, студенттер ұжымында қолайлы психологиялық климатты және өзара әрекеттесу қатынастарын орнату қажеттілігін ұғынуда маңызды болып табылады. Сонымен жоғарыдағы айтылғандар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін рефлексивті құзыреттілігін дамыту студенттердің демократиялық стильдері артады деп тұжырымдаймыз. Олар: студенттерде оқу-кәсіби іс-әрекет мотивациясы артады; студенттердің өзара жағымды қарым-қатынастары жетіледі; студенттер арасында оқытушы өзін субъект-субъект диадасында ұстайды; студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетке қатысты таңдауларына мүмкіндік береді; мәселелердің шешімін бірігіп шешкенмен соңғы шешімді өзі тұжырымдайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құдайбергенова К.С. Құзырлық амалының негізгі ұғымдары (лекция материалдары). - «XXI ғасыр мектебі» қоғамдық бірлестігінің баспанасы, 2007. – 101 б.
2. Скворцова Ю.В., Кашапов М.М. Метакогнитивные основы конфликтной компетентности профессионала. - М.; Ярославль: Ремдер, 2003. – 183 с

* 297311 *

Казимова Д.А., Қазығұлов Б.Н., Қыдырәлі Д.Д., Қоңырбаева А.Қ.*Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,**Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы***ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА****МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУ**

Ел Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясының негізгі бағыттары туралы көзқарасында басымдықтардың бірін - білім мен кәсіби шеберлікті - кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінің басты бағдарларын нақты көрсетті. Кәсіптік-техникалық және жоғары білім бірінші кезекте ұлттық экономиканың мамандарға деген ағымдағы және перспективалық қажеттіліктерін барынша қанағаттандыруға бағдарлануы тиіс. Көп жағдайда бұл халықты жұмыспен қамту мәселесін шешеді [1].

Кәсіби даярлау сапасын арттыру қазіргі уақытта мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып табылады. Бұл бағытты іске асырудың кәсіби білім беру жүйесі үшін ерекше маңызы бар, оның аясында білім беру процесінің негізгі тұлғасы - педагогты даярлау жүзеге асырылады. Қазіргі заманғы мұғалімнің қызметінің үздіксіз күрделенуі және кеңейту үрдісі оның кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптарды да едәуір арттырады. Бүгінгі таңда мұғалімде осындай кәсіби құзіреттіліктер кешені болуы керек, бұл оған инновациялық қайта құру жағдайында педагогикалық іс-шараларды жүзеге асыруға қабілетті білім берудің жауапты менеджері болуға мүмкіндік береді.

Кәсіптік-педагогикалық білім берудің ерекшелігі өндіріс саласына және психологиялық-педагогикалық даярлыққа сәйкес мамандық бойынша даярлықты біріктіруден тұрады. Бұл бір мезгілде өндірістің белгілі бір саласындағы нақты кәсіптік қызметпен айқындалған, жалпы мамандық бойынша және кәсіптік пәндер циклдері бойынша мамандарды (жалпы кәсіптік, бейіндеуші және мамандану пәндері) теориялық және өндірістік оқытуға да дайындықты көздейді. Э.Ф.Зеердің пікірінше оқушыларды дайындау кәсіби

маңызды құзыреттер жүйесін қалыптастыру мақсатында әртүрлі кәсіби маңызды қызмет түрлеріне қосу арқылы жүргізілуі тиіс [2].

Бүгінгі таңда психологиялық-педагогикалық ғылымда жоғары оқу орындарының оқу процесінде құзіреттілікті қалыптастырудың әртүрлі мәселелері кеңінен зерттелген. Білім берудегі құзіреттілік тәсілін жүзеге асыру тенденциясы жақында байқалғанына қарамастан, оның жақсы дамыған ғылыми-теориялық негізі бар. Қазіргі уақытта П.В. Беспалов, Т.А. Гудкова, О. Б. Зайцева, Л.Л. Кайнина, Ш.Құрманалина, И.Б. Мылова және тағы басқалардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың практикалық тәжірибесі жинақталған.

Кәсіби қызметтің әртүрлі салаларында мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мен дамытудың ғылыми-теориялық негізімен жетекші қазақстандық ғалымдар Ш.Әбдірахман, Б.А.Әбдікәрімов, Г.К.Ахметова, С.Я. Батышев, К.М. Кертаева, Н.Д. Құлмақ және т. б. айналысқан.

Кәсіби құзыреттілікке байланысты заманауи аспектілер мен зерттеулер келесі жұмыстарда көрсетілген: кәсіби оқытудың болашақ педагогтерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру - Н.Р. Шәметов; жұмысшылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары - Д.Г. Мирошин; болашақ мұғалімдердің әлеуметтік құзыреттілігі - Г.Ж. Менлибекова; ЖОО – дағы болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары - М. В. Семенова; Қазақстан Республикасы ІІМ Оқу орындары тыңдаушыларының кәсіби-ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру - Е.А. Лобынцева.

Заманауи педагогикалық зерттеулерді талдау, сондай-ақ отандық білім беру тәжірибесі мамандардың кәсіби құзыреттілігіне қатысты мәселелерге қызығушылықтың артуын көрсетеді.

Қоғамды жаңғыртудың жаңа стратегиялық бағыттары білім беру саласының әлеуметтік өміріне белсенді және сауатты ықпал ету мүмкіндіктерін арттырды. Сондықтан құзыретті маманның кәсіби дайындығында мемлекет пен қоғамның барлық мекемелерінде педагогикалық негізделген шешімдерді қолдану қабілеті мен дағдыларын дамыту маңызды міндет болып табылады. Педагогикадағы осы әлеуметтік дамудың объективті қажеттілігі нәтижесінде «әлеуметтік-педагогикалық құзыреттілік» ұғымы пайда болды. Экономиканың

барлық салалары үшін жоғары білімді маман даярлау кезінде құзыреттіліктің осы түрін қалыптастыру қажет.

А.В.Хуторской құзыреттілікті «оқыту арқылы алынған білім мен тәжірибеге негізделген, жеке тұлғаның оқу-танымдық процеске дербес қатысуына бағытталған, сондай-ақ оны еңбек қызметіне сәтті енгізуге бағытталған іс-әрекетке жалпы қабілеті мен дайындығы» ретінде анықтайды [3].

Осылайша, маманның кәсібилігі кәсіби құзыреттілікті қабылдау арқылы сипатталады. Құзыреттілік дегеніміз-адамның белгілі бір еңбек функцияларын орындау қабілетіне ие болуы. Жұмысты кәсіби орындау туралы сөз болғанда, олар оны жоғары деңгейде жүзеге асыруды білдіреді. Жоғары кәсіби деңгейде қызметті жүзеге асырудың қажетті шарттары теориялық дайындықтың, сондай-ақ практикалық дайындықтың болуы болып табылады. Біріншісі-қызметті жүзеге асыру туралы жүйелі білімнің болуы, екіншісі - дағдылар мен қабілеттің болуы. Алайда білім мен дағдылардың болуы бірліктің талаптарын қанағаттандыруы керек. Әрбір білімді көрсете білу, әрбір білімді қолдана білу.

Әр түрлі зерттеушілердің пікірінше, негізгі құзыреттер: коммуникативті, ақпараттық реттеуші, басқарушылық және психиканың функциялары негізінде жалпы қабілеттердің жіктелуін көрсетеді.

Құзыреттілік, осылайша, мамандықтың талаптарына сәйкестік дәрежесінің жеке сипаттамасы болып табылады. Маманның кәсіби құзыреттілігі бойынша біз оның еңбек қызметін жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындығының бірлігін түсінеміз. Осылайша, біздің ойымызша, құзыреттілік дегеніміз-белгілі бір кәсіби қызмет саласында алған білім, дағды, тәжірибе, ақпараттық байлық және басқа қасиеттер деңгейін көрсететін маманның зияткерлік, психологиялық, моральдық және белсенді (функционалды) күйлерінің жүйесі.

Әрине, кейбір құзыреттіліктер басқаларына қарағанда жалпы немесе маңызды екені анық. Құзыреттер типологиясы мен олардың иерархиясы проблемасы туындайды.

Білім беру мазмұнын жалпы мета-пәндік (барлық пәндер үшін), пәнаралық (пәндер циклі немесе білім беру салалары үшін) және пәндік (әрбір оқу пәні үшін) болып бөлуге сәйкес үш деңгей құрылады:

1) түйінді құзыреттер-білім берудің жалпы (метапәндік) ұстанымына жатады;

2) жалпы пәндік құзыреттер-оқу пәндері мен білім беру салаларының белгілі бір шеңберіне жатады ;

3) пәндік құзыреттер - оқу пәндері шеңберінде нақты сипаттамасы және қалыптастыру мүмкіндігі бар алдыңғы екі құзыреттілік деңгейіне қатысты жеке құзыреттер

Мемлекеттік білім беру стандарты мен қазіргі қоғамның талаптары кәсіптік білім беру мұғалімінің білімі, дағдылары мен біліктіліктерін белгілейді. Оларға келесілер кіреді:

- педагогикалық іс-әрекет проблемасын анықтау, оқушылардың білімдену нәтижелерінің мақсат-тарын қою, жоспарланған білім беру нәтижелеріне сәйкес білім беру мазмұнын және оны іске асыру тәсілдерін іріктеу, барабар дидактикалық және бағалау материалдарын іріктеу;

- қойылған мақсаттарға сай келетін білім беру технологиялары мен бағалау технологияларын таңдау:

- жағдайды талдау негізінде педагогикалық іс-әрекеттің нақты әдістері мен тәсілдерін таңдау(оқушылардың сипаттамалары мен ілгерілеуін, білім беру мазмұнының ерекшеліктерін, білім беру процесінің ресурстарын және т. б. қамтитын), оқушылардың курс бағдарламасын, бөлімін, тақырыбын игеруін жоспарлау, педагогикалық және әлеуметтік-педагогикалық жобаларды, оның ішінде білім беру жүйесінен тыс өзара іс-қимыл және әріптестермен өзара іс-қимыл жасау негізінде әзірлеу және іске асыру;

- педагогикалық қызметті жоспарлау және іске асыру үшін кәсіби мониторинг (психологиялық, әлеуметтік, медициналық) деректерін пайдалану;

- білім берудің дәстүрлі және жаңа нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау қызметінің қазіргі заманғы тәсілдерін пайдалану;

- әр түрлі бағалау шкалалары мен рәсімдерін дұрыс қолдану, оқушылардың бағалау дербестігін қалыптастыру, қойылған мақсаттарға сай келетін педагогикалық мониторинг бағдарламасын әзірлеу және өзгерту;

-білім беру процесін қамтамасыз ету үшін заманауи ресурстарды пайдалану:

-оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудың дидактикалық әдістері мен тәсілдерін қолдану, жергілікті қоғамдастық ресурстарын білім беру процесіне тарту тәсілдерін пайдалану;

-келесі технологияларды қолдану: базалық білімді, іскерлікті, дағдыларды берудің сыныптық-сабақ жүйесі; денсаулық сақтау технологиялары, жобалар әдісі, өндірістік оқыту технологиясы;

-жоба жетекшісінің, консультанттың, модератордың педагогикалық рөлдерін іске асыру;

- кәсіби рефлексияны жүзеге асыру.

Болашақ мұғалімдерде пәндік құзыреттілікті қалыптастыру үшін оқу-әдістемелік құралдардың маңызы зор.

Дидактикада оқыту құралдары деп адам жасаған объектілерді, сонымен қатар білім беру процесінде пайдаланылатын табиғи табиғат объектілерін, білім беру ақпаратының тасымалдаушылары және мұғалім мен студенттердің алға қойған білім беру мақсаттарына жету әрекетінің құралы ретінде түсінеді. Оқыту құралдары оқушының танымдық іс-әрекетін басқаруға да қызмет етеді.

П. И. Пидкасистый оқу құралдарын материалдық және идеалды деп жіктейді. Ғалым оқулықтар мен құралдарды, кестелерді, модельдерді, макеттерді, көрнекілік құралдарын, оқу-техникалық құралдарды, оқу-зертханалық жабдықтарды, үй-жайларды, жиһаздарды, оқу кабинетінің жабдықтарын, микроклиматты, сабақ кестесін, оқытудың басқа да материалдық-техникалық жағдайларын материалдық құралдарға жатқызады [4]. Оқытудың идеалды құралдары-бұл жаңа білімді игеру үшін оқыту мен оқытуды қолданатын бұрын үйренген білім мен дағдылар. Жалпы, идеалды құрал - бұл мәдени мұраны, жаңа мәдени құндылықтарды игеру құралы. Одан білім алушы пайымдау, дәлелдеу, есептеу, есте сақтау және түсіну тәсілдерін алады.

Оқыту әдістері мен құралдары оқу процесін ұйымдастыру нысандарында, оқу қызметінің негізгі түрлерінде ашылады.

Болашақ педагогтарды ЖОО-да даярлау кезінде оқу процесін ұйымдастырудың мынадай нысандары пайдаланылады: дәрістер, семинар және практикалық сабақтар, зертханалық практикум, бақылау жүйесі, студенттің зерттеу, өзіндік жұмысы, теориялық және практикалық дайындыққа, сондай-ақ білім алушылардың білімін, іскерлігін және

дағдыларын бақылауға бағытталған практиканың әртүрлі түрлері (оқу, өндірістік, кәсіптік және т.б.).

Білім алушылардың оқу қызметін сәтті басқару үшін оқытушының кәсіби біліктілігі маңызды. Ол процестің мәнін дұрыс және жан-жақты түсінуді анықтайды, оған осы процесті ұйымдастыру және қамтамасыз ету әдістерін игеруге, қалыптасқан жағдайларды дұрыс бағалауға, пайда болатын факторлардың әсерін ескеруге, оларды оңтайлы түрде таратуға, оқу жұмысының ұтымды принциптерін құруға, оқу мақсаттарына жетудің тиімді әдістері мен құралдарын анықтауға мүмкіндік береді. Кез-келген деңгейдегі педагогикалық қызмет диагностикадан басталады, яғни педагогикалық жүйенің қазіргі жағдайын, студенттердің мүмкіндіктері мен қолда бар ресурстарын, оның дамуының алдыңғы кезеңінің нәтижелерін зерттеу және талдаудан тұрады.

Болашақ педагогтардың пәндік құзыреттілігін қалыптастырудің келесі компоненті білім алушы болып табылады. Кез келген білім беру жүйесінде білім алатын адам білім алушы болып табылады. Әрбір білім алушының жеке тұлғалық және әрекеттік ерекшеліктері, яғни бейімділіктің, қабілеттіліктің, зияткерлік қызметтің, танымдық стильдің, талап қою деңгейінің, өзін-өзі бағалаудың, жұмыс қабілетінің ерекшеліктері; іс-әрекетті орындау ерекшеліктері бар. Әрбір оқытушы өзінің жеке іс-әрекет стилімен, атап айтқанда, оқу, оған деген көзқарас, оқумен сипатталады. Білім алушының жеке басы осы педагогикалық жүйенің өзіндік «объектісі-субъектісі» бола отырып, сонымен бірге оның мақсаты ретінде де әрекет етеді: мұғалім өзінің педагогикалық қызметінің мақсаттарын мемлекеттік білім беру стандартының талаптарында қамтылған әлеуметтік тапсырыс негізінде ғана емес, сонымен бірге осы тапсырысты оқушылардың жеке ерекшеліктеріне, мүмкіндіктеріне, қажеттіліктеріне сәйкестендіру арқылы жүзеге асырады. Олардың даму әлеуетін зерттеу және зияткерлік және жеке даму мен қалыптасу перспективаларын жобалау негізі арқылы жүзеге асырылады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан-2050 Стратегиясы // [https:// primeminister.kz/kz/gosprogrammy/strategiya-kazahstan-2050](https://primeminister.kz/kz/gosprogrammy/strategiya-kazahstan-2050)

2. Зеер Э. Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога. - Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1988. - 120 с.

3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал "Эйдос". - 2002

4. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.

* 297319*

Reshetniak Iryna

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

THE SELECTION OF KEY COMPETENCES FOR STUDENTS OF ECONOMICS

Abstract. The article considers the key competences that the future economists should possess in order to compete successfully in today's so volatile business environment, be able to work in cross-cultural contexts, be adaptable to changes brought about by the wide use of information technology in the contemporary economy and life as a whole.

Key words: key competences, communicative competence, information competence, cross-cultural competence, emotional competence.

Introduction. The further development of the information and communication society radically changes approaches to education in general and methods of training economists in particular. A modern economist should be able to work in a new socio-economic environment, interact effectively with business partners from different business cultures. S. Kuznets Kharkiv National University of Economics aims at "the formation of a competent specialist who has not only mastered a certain amount of knowledge, but is also able to use it effectively in his/her own professional activity. "Competence" of a specialist is understood as his/her ability to show a creative approach to solving production tasks and, ultimately, to create new knowledge that serves as the basis for making innovations." [2, p. 39].

Today, the concept of a student's competence, which is determined by many factors, is gaining relevance, since, according to many international experts, competences are the indicators that allow determining a graduate's readiness for life, their further personal development and ability to actively participate in society. From the point of view of education, which is oriented towards the modern labour market, one of the most important priorities today is the ability to operate technologies and

knowledge that will satisfy the needs of the information society and prepare young people for new roles in this society. That is why it is important nowadays not only to be able to operate with one's own knowledge, but also to be ready to change and adapt to the new needs of the labour market, to operate and manage information, to act actively, to make quick decisions, to learn throughout life. The progressive educational community today sets before itself a new task – to form the student's ability to learn.

Presentation of the main material. As the analysis of experience of the educational systems in many countries shows, one of the ways to update the content of education and educational technologies, align them with modern needs, and integrate them into the global educational space is to focus educational programmes on the competency-based approach and create effective mechanisms for its introduction.

According to modern teachers, the acquisition of vital competences can give a person the opportunity to navigate in modern society, the information space, the rapid development of the labor market, and further education. Competency-based approach to the formation of the content of education has become a new conceptual guideline for schools and universities abroad and generates many discussions both at the international and national levels of different countries.

The introduction of key competences into the content of education and the introduction of their indicators into the system of monitoring the quality of education in European countries is taking place gradually, accompanied by a wide discussion and a thorough scientific and didactic toolkit. Since the concept of key competences is quite multifaceted, its definition and interpretation are constantly the subject of discussions.

International experts in education consider the concept of competence as general or key skills, basic skills, fundamental learning paths, key qualifications, cross-curricular skills or abilities, key concepts, supporting knowledge.

In their opinion, competences include:

- the ability of the individual to perceive and respond to individual and social needs;
- a complex of attitudes, values, knowledge and skills.

Thus, a modern person who has graduated from high school or a higher education institution should not only master a wide range of knowledge and skills, but also have the ability to apply this knowledge and skills in new situations.

Experts define the concept of competence as the ability to successfully satisfy individual and social needs, to act and fulfill assigned tasks. Each competence is built on a combination of mutually relevant cognitive attitudes and practical skills, values, emotions, behavioral components, knowledge and skills, all that can be mobilized for active action.

According to experts, competence is manifested in the activity of an individual in various contexts (for example, in socio-economic and political environments). At the same time, not only the school or higher educational institution are responsible for the acquisition of the necessary competences by the individual; their formation is also influenced by family, work, mass media, religious and cultural organizations, etc.

Therefore, the concept of key competences is used to define those that enable an individual to effectively participate in many social spheres and that contribute to improving the quality of society and contribute to personal success, which can be applied to many spheres of life. Key competences constitute a basic set of the most general concepts, which should be detailed into a complex of knowledge, abilities, skills, values, and attitudes by academic fields and life spheres of students.

As international experts note, the context of their application plays a significant role in determining key competences. Regardless of countries and societies, citizens perform the same functions throughout their lives. Since the majority of adults are at the same time workers and students, parents and caregivers, participants in various types of leisure, political, cultural and other types of activities, the main function of society is to enable all citizens to become full members of these various communities; cross-cutting and universal nature of all categories of key competences, beneficial for all.

Having outlined the main approaches to defining the concept of key competences, foreign experts highlight their main feature: key competences should be favorable for

all members of society, that is, suitable for everyone regardless of gender, class, race, culture, marital status and language. In addition, the key competences must be consistent not only with the ethnic, economic and cultural values and conventions of the respective society, but also correspond to the priorities and goals of education and have a person-oriented character.

The structure of key competences for lifelong learning is also proposed, i.e., it actually defines the main guidelines for forming the necessary professional qualities of a university graduate and their further improvement throughout life. The proposed eight key competences can be conditionally divided into two main groups: the first group includes two competences of language communication in the native language and one of the foreign languages, as well as two essential competences – in mathematics and fundamentals of sciences (Mathematical) and digital competence or information and communication competence (ICC); the second group includes four competences that are more in line with the personal and social qualities of the graduate (preserving the ability to learn throughout life, social and civic competence, active life position, preservation of cultural traditions and tolerance for representatives of other ethnic groups). As you can see, in this recommendation structure, a special place is given to competence in the field of native language and at least one of the foreign languages, i.e. languages of international communication. Naturally, for representatives of these sciences and teachers of non-language universities, this fact is of particular importance. As well as the actualization of competence in the field of a foreign language (English) as the language of international communication. In some non-linguistic universities (S. Kuznets Kharkiv National University of Economics) for many years, in-depth English language study programmes have been practiced for students of many specialties (International Economics, International Management, International Business, International Relations, Tourism, Business Administration, Innovation Management, Logistics, Media-communications, Computer Sciences, etc). Students of these specialties are highly motivated to study a foreign language in depth, since the university has many student exchange programmes, summer student practice

programmes in Europe and the USA, and "double degree" programmes. Knowledge of a foreign language also gives them a competitive advantage in employment and obtaining interesting and fulfilling work.

The concept of modernization of Ukrainian education states that higher education should form an integral system of universal knowledge and skills: the ability to work with information and with the text, highlight the main idea, conduct a search for the necessary information in a foreign language text; analyze the material, make generalizations, conclusions, based on one's life educational experience, erudition and creativity; the ability to work with a variety of reference material; the ability to generate ideas, the ability to find not one, but many options for solving a problem, which are significant in their importance, informative, interesting for others, relevant; the ability to predict the consequences of a decision; the ability to conduct a discussion, listen and hear the interlocutor, advocate his/her point of view, supported by arguments; the ability to find a compromise with the interlocutor; the ability to concisely express their opinions by means of a foreign language, to express one's attitude to the subject of research, to the researched problems. These competences make up the information, research and language aspects of the project activity and contribute to the formation of key competences that determine the quality of modern education.

It has been proven that competences are formed in the process of learning not only at the university, but also under the influence of family, friends, work, politics, religion, and culture. In this regard, the implementation of the competency-based approach depends on the entire educational and cultural situation in which the student lives and develops. Practice shows that one of the educational technologies supporting a competency-based approach in education is the project method. Thanks to this method, students will gain foreign language communicative competence. [4] Foreign language communicative competence means the ability to establish and maintain the necessary contacts with other people, a certain set of knowledge, abilities and skills that ensure effective communication in a foreign language.

The acquisition of foreign language professionally-oriented competence will allow the future specialist to perform various types of work with original literature in the specialty, namely: understand the content, be able to obtain the necessary information, translate or abstract the necessary material; have the skills of dialogic speech, as well as possess coherent monologic speech at the level of both independently-prepared and unprepared speech, understand dialogic and monologic speech within the limits of the studied material; have basic two-way translation skills; use dictionaries and reference material when translating; know the basics of keeping business documentation in a foreign language, conduct business correspondence, negotiations, etc; be able to express thoughts concisely and precisely in both languages; be able to use the means of modern information technologies during communication and transmission of information.

Foreign language communicative competence includes three main components: 1) linguistic competence - grammatical, lexical and semantic; 2) socio-cultural competence and 3) cross-cultural competence.

Linguistic competence implies knowledge and the ability to use the grammatical resources of the language, the use of lexical tools on various topics and disciplines, the students' ability to understand and control the organization of the content of the text, answer and ask questions on the text, the ability to participate in the discussion of the main ideas of the text, and participate in general discussions on the topic, the ability to independently express their thoughts, defend their point of view, and make presentations on the studied topics, etc. A special mention should be made of the ability to perform in public. This competence is gaining more popularity in modern life. Modern specialists should master the skills of public speaking, since business presentation in the workplace has become the norm, and students have to be able to independently prepare and present any material in front of the audience, be able to give answers to possible questions.

Socio-cultural competence presupposes students familiarity with the national and cultural specificity of speech behavior and the ability to use elements of the socio-

cultural context relevant to the generation and perception of speech from the point of view of native speakers. These elements are customs, rules, norms, social conventions, rituals, social stereotypes, country knowledge, etc. For example, the formation of socio-cultural competence requires not only the knowledge of country studies as a complex of scientific disciplines, but also the so-called background knowledge, i.e., knowledge about the country and its culture known to all residents of a given country (as opposed to universal or regional knowledge). Features of the reflection of real reality in specific languages create language pictures of the world, the inconsistency of which is the main obstacle to achieving full mutual understanding of the participants of the discourse. A good command of background knowledge of foreign languages involves a foreigner in a foreign-speaking community, gives him/her "cultural literacy", and vice versa – the lack of cultural literacy makes him/her an outsider who cannot understand what native speakers are about in a spoken or written language communication. When considering socio-cultural competence, one should talk not just about background knowledge of country studies, but about cultural and country studies competence as a component of socio-cultural competence.

Cross-cultural competence refers to effective and responsible behavior in relationships between representatives of different cultures. Sometimes, this concept is equated with cross-cultural communicative competence, which refers to personal qualities. In particular, the ability to empathize and listen attentively, to perceive positively and show the desire to communicate with representatives of other cultures, to be accommodating in relationships, to feel the desire to learn new experiences characteristic of other cultures. [1]

Cross-cultural competence is interconnected with the concept of cross-cultural dialogue, the success of which depends directly on the level of competence of the parties involved. However, regardless of the effectiveness of the dialogue, competent cross-cultural communicators certainly get satisfaction from the process itself, because they acquire new knowledge from the experience of communication and the ability to understand the views of other people.

It should be noted that besides the above-mentioned competences there is also a very important competence that is gaining popularity today, namely – emotional competence. Emotional competence, like emotional intelligence and leadership, are concepts that are now actively used in the HR environment. But they should be distinguished, although they are interconnected.

Emotional intelligence is a set of human qualities that form an emotional response to external situations and contribute to the analysis of revealed emotions for decision-making.

There are four qualities that comprise emotional intelligence:

- self-awareness;
- awareness of relationships;
- self-control;
- empathy.

In turn, emotional competence is the ability to demonstrate all the above-described qualities in a team to evaluate one's work, self-development and healthy competition with colleagues.

This type of competence is a kind of reflection that can only manifest itself in society. This distinguishes competence from intelligence. Emotional leadership is a type of leadership that is developed on the basis of high emotional competence in the team, the ability to motivate oneself and others to achieve better results, taking into account the emotions, state and opinion of colleagues.

Conclusion. Therefore, the formation of a high level of competences of future economists will ensure their internal motivation as a source of self-development; their self-organization as a condition for mastering a holistic activity; their self-differentiation, which will allow each student to determine his or her own level of competence development in order to achieve personally meaningful results. A competency-based approach to professional training of future economists will contribute to the effectiveness of the educational process and high productivity of their future professional activities.

So, a modern specialist must master a greater number of various competences in order to be competitive in the new conditions of modern life and a competitive environment on the labour market.

References

1. The Definition and Selection of Key Competencies [electronic resource]. – Access mode: <https://www.deseco.ch/bfs/deseco/en/index/02.parsys.43469.downloadList.2296.DownloadFile.tmp/2005.dskcexecutivesummary.en.pdf>
2. Пономаренко В.С. Крок у майбутнє: 2011-2015 роки: монографія / авт. колектив: В.С. Пономаренко (заг. ред.), М.В. Афанасьєв, В.Є. Єрмаченко та ін. ; авт. -укл. Д.Ю. Михайличенко. — Х.: Золоті сторінки, 2015. — 220 с.
3. Євтух М. Б. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: монографія / Микола Борисович Євтух, Людмила Миколаївна Дибкова. – Х.: Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 144 с.
4. Клочко В.І. Формування професійно спрямованої іншомовної компетентності фахівців технічних та економічних спеціальностей засобами сучасних інформаційних технологій: Монографія / В.І. Клочко, М.Г. Прадівляний. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 186 с.

* 297363 *

Набиева Булбул Туракановна*"Ыбырай Алтынсарин атындағы мектеп-лицейі" КММ**Бастауыш сынып мұғалімі**Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы, Қазыбек би ауданы***МӘТІНДЕРГЕ ТАЛДАУ ЖАСАУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫЛЫМ DAҒДЫСЫН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ**

«Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында» білім беру мазмұнына қойылатын талаптарда көрсетілгендей, бастауыш білім беру мақсаты оқушылар бойында кең ауқымды дағдылар негіздерін меңгерген білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына қолайлы білім беру кеңістігін жасау болып табылады. Сол дағдының ең бастысы - білімді функционалдықпен және шығармашылықпен қолдана білу. Ал бұл дағдыны қалыптастыру үшін бастауыш мектепте барлық пәндерді оқуда ақпаратпен жұмыс жасаудың алғашқы дағдыларын қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Оқытудың бастапқы кезеңінде кез-келген баланың талдау, синтез, салыстыру, жалпылау, жүйелеу, қорытындылау, жіктеу, қабылдау сияқты логикалық әдістерді қолдана отырып ойлау қабілетін жетілдіру. Нақты білім, білік, дағдылардан бастап оқу объектілері арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту және қалыптастыру процесі ойлау қабілеттерін дамыту негізінде жүзеге асырылады.

«Мәтінді оқу және түсіну сапасын зерттеу» (PIRLS) қорытындысы бойынша оқушылардың барлық пәндер бойынша пәндік білім дағдысы мықты көрсеткіштер көрсетіп, бірақ оны нақты өзекті жағдайларда қалай қолдану керектігін ескермейтіндігі байқалды. Бастауыш сынып аяқтаған түлектер көп жағдайда алған білімдері мен дағдыларын күнделікті өмірде өз бетінше қолдануға бейім емес. Сондықтан, оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру және дамыту - функционалдық сауаттылықтың бастауы болатыны

бәрімізге мәлім. Баланың әлеуметтік ортаға тез сіңісіп, өзін жариялай алуы үшін осындай жағдаяттардан жол тауып шығуға мектеп қабырғасынан бастап әр түрлі тапсырмалар арқылы үйретуіміз қажет. Әрине, алыстан іздеудің қисыны жоқ, қазіргі жаңартылған білім бағдарламасындағы оқу мақсаттарының бәрі оқушыны танып білуден, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау деңгейіне қарай жұмыстануға бағытталған.

Бұл мақсаттар оқушылардың оқу сауаттылығын біртіндеп күрделендіру арқылы дамытуға бағытталғаны көрініп тұр. Енді осы мақсаттарға жетуде қандай тиімді әдіс-тәсілдер арқылы қандай тапсырмаларды қолданғаныммен бөлісейін. Бұл оқу мақсаттадағы ең негізгі тұс-қажетті ақпаратты тауып оқу. Оқи отырып, шығармадағы қажетті ақпаратты ажырата алу білігін дамытуда суретті сызба, кесте, сұрақтар тапсырмалар арқылы орындату тиімді. Екінші сыныпта оқушылардың көпшілігінің іштей оқу дағдысы деңгейі көпшілігінде төмен болады, тек дауыстап оқығанда ғана мәтін мазмұнын түсінеді. Сондықтан, іштей оқи отырып, қажетті ақпаратты дұрыс белгілей алуы үшін оқушылардың жас ерекшелігін ескере отырып суретті кестелер бердім. Бұл мақсаттар оқушылардың оқу сауаттылығын біртіндеп күрделендіру арқылы дамытуға бағытталғаны көрініп тұр.

Енді осы мақсаттарға жетуде қандай тиімді әдіс-тәсілдер арқылы қандай тапсырмаларды қолданғаныммен бөлісейін. Бұл оқу мақсаттадағы ең негізгі тұс-қажетті ақпаратты тауып оқу. Оқи отырып, шығармадағы қажетті ақпаратты ажырата алу білігін дамытуда суретті сызба, кесте, сұрақтар тапсырмалар арқылы орындату тиімді. Екінші сыныпта оқушылардың көпшілігінің іштей оқу дағдысы деңгейі көпшілігінде төмен болады, тек дауыстап оқығанда ғана мәтін мазмұнын түсінеді. Сондықтан, іштей оқи отырып, қажетті ақпаратты дұрыс белгілей алуы үшін оқушылардың жас ерекшелігін ескере отырып суретті кестелер бердім.

Оқу сауаттылығы дегеніміз оқушының жазбаша мәтіндерді түсіну қабілетін және олардың рефлексиясын, мазмұнын өз мақсаттарына жету, білімі

мен мүмкіндіктерін дамыту, қоғамға белсенді қатысу үшін пайдалану қабілетін білдіру. Бастауыш сыныптан бастап, оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруға берілетін тапсырмаларда талдау барысында анықталған дағдылар мен біліктер қамтылу керектігіне көз жеткіздім. Өзім қолданған әдістер мен тапсырмалар үлгісін ұсынамын.

Оқушылардың оқу сауаттылығына арналған тапсырма үлгісі. Берілетін мәтінде ақпаратты іздеуге, қорытынды жасау дағдысын қалыптастыруға, ақпаратты түсіндіру және жалпылауға, мәтіннің мазмұнын, тілін және элементтерін талдау және бағалауға арналған сұрақтар ұсынылады.

Оқушыларға суреттер ұсынылады. “Графикалық органиайзер” қолдану арқылы сауат ашу пәнінде оқушылардың мәтінді түсініп, сұрақтарға нақты жауап беру дағдылары дамитындығын байқадым. Мұндай органиайзерлер түрлерін сабақтарда мұғалім шеберлігіне қарай түрлендіріп оқу сабақтарында қолдана беруге болады. Сынып жоғарылаған сайын күрделендіру оқушылардың оқу сауаттылығын арттыратыны сөзсіз.

Мәтінді оқу: дауыстап оқу-оқушының сөйлеу элементтерін меңгергендерін байқауға болады, тағы да бір тиімділігі оқушылар бірінің қатесін бірі естіп түзетіп отырады. Көбінесе іштей оқу - бұл жұмыстың мақсаты оқушылардың шапшаң оқу дәрежесін анықтау.

Мазмұнына қарау: мәтінде қарастырылған бөлімнің негізгі идеясы қандай, нені білгенін айтады. Олар мәтіндегі негізгі тірек сөзден бастайды. Тәжірибе барысында «Мені түсін» оқыта үйрету ойыны пайдалы болды. 10 шақты тірек сөзді айтады. Одан кейін мұғалім өзі дайындаған түйінді сөздерімен салыстырады. Кімнің осы түпнұсқамен сәйкес келетін сөздері көп болса, сол жеңеді.

Миға шабуыл: оқушылардың қиын бөлімді түсінулері үшін, мәтінді оқудың алдында миға шабуыл жасап алған тиімді. Сұрақ: «Бұл бөлім не туралы

деп ойлайсыңдар?» Осылайша оқушылар бір – бірімен сөздік қорларымен және білетін мәліметтермен ой алмасады.

Сұрақ қою: өз көзқарастарымен сұрақ құрастырып, оған ойланып жауап нұсқаларын ұсынады. Жауаптарын тексеру үшін қайтадан миға шабуыл жүргізуге болады. Сұрақтарды Блум таксономиясына салу.

Оқығанды айту: бөлімді сынып алдында дауыстап оқу, тоқтап мазмұнын және мәтіннің мәнін талдау.

Тәжірибем барысында мәтінді түрлі әдіспен меңгерту нәтижелі болды. Мәтін бойынша тапсырмаларды пайдаланудың бірнеше тиімді жолын айқындап, тіл үйрету сабақтарында мәтінді, мәтін бойынша тапсырма түрлерін ұтымды пайдаланып, тиісті нәтижеге қол жеткізуге болатынына көз жеткіздім. Қазіргі заман талабы бойынша әр оқушы сабақ кезінде жаңа білім қосып қана қоймайды, соны өзі игеріп, талдап, пікір алмасу деңгейіне жетіп, даму үстінде болуын қалайды.

Сабақта бірімен мәтінді тек оқытып қана қоймай, сол мәтіннің тәрбиелік мәніне байланысты мақал-мәтелдер, өлеңдер, қанатты сөздер алып, қосымша дәптермен жұмыс жүргіземін. Одан басқа, оқушылардың назарын сол мәтіннің авторына аударады.

Мысалы: бүгінгі сендердің қызығып тыңдаған әңгімелерді кім жазған екен? Ол жазушыны естеріңе сақтадыңдар ма? Автордың қандай туындыларын білесіңдер? Кітабын тағы оқығыларың келеді ме?-деген сұрақтар қойылады. Автор туралы буклет, реферат, хронологиялық таблица, сөзжұмбақ жасаймыз. Егер ол автор ақын немесе композитор болса, ол кісінің өлеңдері мен әндерін жаттаймыз, күй табақтар, қара сөздер, поэмалар, термелер бар аудиокассеталар тыңдаймыз, берілген оқиғаға байланысты оқушылар өз ойларын суреттер арқылы да жеткізеді.

Әр мәтінге байланысты портреттер, суреттер, дидактикалық материалдар қолданамын. Оқушыны қызықтыратын мәтіндер таңдау,

оқушының қызығушылығын есепке алу, оны ұйымдастыруда мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім сабақта әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана білу керек. Ол негізгі әдістер: әңгімелесу, көрнекілік, техникалық құралдар қолдану, жұмысты қазақша сөйлесу түрінде жүргізу, қазақша білімін конкурстарда, конференцияларды, олимпиадаларда көрсетуге жағдай жасау керек. Осындай жұмыс түрлерін жүргізу кезінде оқушылардың ой-өрісін дамытуға, терең білім алуларына мүмкіндік туады.

Мәтінмен жұмыс жасау кезінде сын тұрғысынан ойлау әдістерін қолдануға болады. Мәтінмен жұмыс арқылы ойды қозғату, ояту арқылы әсер ету жүзеге асады. Осы кезеңге қызмет ететін “Топтау”, “Түртіп алу”, “Ойлану”, “Жұпта талқылау”, “Болжау”, “Әлемді шарлау” т.б. деген аттары бар әдістер (стратегиялар) жинақталған. Қызығушылықты ояту кезеңінде оқушы өз білетінін еске түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі, тобында талқылайды. Бөлісу, ортаға салу арқылы оның ойы ашылады, тазарады. Оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап, оны байырғы біліммен ұштастырады.

Қортындылай келе мәтінмен сауатты жұмыс барысында оқушылар өз ойларын, өздері байқаған ақпараттарды өз сөздерімен айта алады. Бұл сатыда оқушылар бір-бірімен әсерлі түрде ой алмастыру, ой түйістіру, өз үйрену жолын, кестесін жасау мақсатында басқалардың әр түрлі кестесін біліп үйренеді. Бұл үйрену сатысы – ойды қайта түйіп, жаңа өзгерістер жасайтын кезең болып табылады. Әр түрлі шығармашылықпен ой түйістіру болашақта қолданылатын мақсатты құрылымға жетелейді.

Қорыта келгенде, тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттық ойлау қабілеті мен біліміне, іскерлігіне байланысты. Осыған орай мектептегі оқу үдерісінде оқушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыру, дамыту болашақта білімді өз бетінше жинап алу қабілеттерін дамытуда жетекші рөл атқарады және пәндерді оқыту барысында көзделетін білімділік, дамытушылық, тәрбиелік міндеттерді жүзеге асыруда

оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту және қалыптастыруда сабақта әртүрлі әдіс - тәсілдерді қолданудың тиімділігіне көз жеткізуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, ҚР Үкіметінің 2015 жылғы «25» сәуірдегі № 327 қаулысына қосымша, 16 - бет. 2. «Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту аясында қазақ тілінде оқытатын мектептердің бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы», «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2022, 8 – бет.

3. “Графические органайзеры <https://masam.by/graficheskie-organajjzery/> 4. “Чтение с увлечением” “Планета” баспасы

* 297370*

Баймагамбетова Б.К.

*КГУ «Специальная школа-интернат № 1» управления образования
Карагандинской области, Республика Казахстан*

Элементы игры на уроках истории в обучении детей с нарушениями зрения

Игра - путь детей к познанию мира, в котором они живут и который призваны изменить.

(М. Горький)

Хорошее зрение ребенка играет далеко не последнюю роль в его обучении и в жизненной деятельности. Благодаря статистике можно чётко установить, что у каждого двадцатого школьника возникают проблемы со зрением. И в данном случае адаптация детей с нарушением зрения проходит в школе достаточно сложно.

На сегодняшний день в системе коррекционно-педагогического воздействия для детей с особыми образовательными потребностями остро встает одна из важнейших задач современного образования – задача формирования у обучающихся готовности эффективно организовывать свои внутренние и внешние ресурсы для принятия решений и достижения поставленной цели на уроках истории. В условиях КГУ «Специальная школа-интернат № 1» мною используются различные формы и методы подачи учебного материала, инновационные технологии, которые способствуют формированию ключевых компетентностей у детей с нарушениями зрения:

- готовности к разрешению проблем;
- готовности к самообразованию;
- готовности к использованию информационных ресурсов;
- готовности к социальному взаимодействию;
- коммуникативной компетентности.

Педагогам нужно знать о том, что зрительная патология не влияет на познавательные способности ребенка. Усложняется лишь восприятие окружающего мира. Восприятие у слабовидящих детей замедленное, фрагментарное, снижена наблюдательность. Поэтому необходимо чтобы пособия находились в поле зрения детей более длительное время. Если у ребенка нистагм, то увеличивается время на рассматривание объекта. При катаракте педагог работает только вблизи источника света. Если у ребенка близорукость, то у него трудно изменяется рефракция, поэтому работаем только вблизи пособия, при дальнозоркости работаем на доске. Рабочая плоскость для детей со сходящимся косоглазием должна быть вертикальная – обязательно применение подставок. Для детей с расходящимся косоглазием – горизонтальная рабочая плоскость.

Большое значение в организации уроков истории имеют наглядные пособия. При работе со слабовидящими детьми они должны быть более крупные, яркие, передающие признаки реальных предметов.

Поэтому, на мой взгляд, одной из технологий, формирующих вышеназванные компетентности обучающихся, является дидактическая игра. Особое значение хотелось бы предать ролевым и театрализованным играм, применяемым на уроках истории. Театрализованные игры - это маленькие пьесы, разыгрываемые учениками, в основном импровизированные. Цель игр: оживить исторические события, повысить понимание ситуации, вызвать сопереживание и эмоции. На подготовительном этапе дети получают роли, изучают биографии своих героев, их характеры. На уроке им предстоит действовать в предлагаемых обстоятельствах, они не знают сюжета заранее. Поэтому уроки-импровизации проходят по-разному в разных классах, с неожиданными поворотами, своеобразными финалами. В соответствии с сюжетом дети пытаются решить проблему, дать совет, ссорятся, пытаются выйти из трудной ситуации, осуждают своих героев и сочувствуют им. Интересно то, что предлагаемые обстоятельства могут быть разными. Такие приемы

драматизации полезны, т.к. дети учатся самостоятельно мыслить, интерпретировать исторические факты, взаимодействовать друг с другом, находить нестандартное решение проблемы. Они направлены против автоматизма, им свойственны неожиданность и парадоксальность. В ходе игры обучающиеся, собрав заранее материал о своих героях, поняв логику их действий, играют в рамках заданной ситуации и заданной роли, переживают ситуацию, ищут ответы на вопросы. Здесь очень важно, чтобы в основе исторического сюжета был конфликт, это поддерживает активность учеников, приводит к нестандартным мыслям и поступкам.

Ролевые игры предполагают перевоплощение, например, в журналистов, экскурсоводов, съемочную группу. Здесь правила игры, сюжет определены заранее, игра требует серьезной подготовки, умения пользоваться специальной литературой, понятийным аппаратом. Иногда экскурсанты попадают очень уж дотошные, особенно, если это «иностранные туристы». «Иностранцы» задают «экскурсоводам» множество вопросов, а те пытаются выйти из довольно сложных ситуаций. Попробуйте-ка объяснить значения таких слов, как апсиды, закомары, пилястры, консоли. Группа детей с нарушениями зрения, исполняющая роль «экскурсантов-иностранцев», заранее готовит каверзные вопросы. Поэтому игра проходит в режиме соревнования, с большой активностью учеников.

Благодаря использованию игровых элементов на уроках истории мы смогли снизить уровень тревожности и страха у детей с нарушениями зрения, так как их восприятие мира ограничено. Однако после игр мы отмечаем улучшения круга общения, выравненную самооценку, снизились сложности в общении. Детям, которым было сложно учиться, знания стали даваться легче, потому как процесс усвоения был в игровом формате. Также наблюдается более высокий уровень общения и социализации, отмечается эмоциональная зрелость. После таких игр дети готовы к проявлению и дальнейшему формированию партнерских отношений в микросоциуме.

Список литературы:

1. Создание специальных условий для детей с нарушениями зрения в общеобразовательных учреждениях: Методический сборник / Отв. ред. С.В. Алехина // Под. ред. Е.В. Самсоновой. — М.: МГППУ, 2012
2. Михайленко Н. Я., Короткова Н. А. Формирование сюжетной игры // Школьное воспитание. - 2019. - № 8. - С. 9-16.

Metodické základy vzdělávacího procesu

* 297275 *

Камалиева А.Г.*КГУ «Специальная школа-интернат № 1» управления образования
Карагандинской области, Республика Казахстан***СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ**

Правильно организовать семейное воспитание незрячего и слабовидящего ребенка до сих пор могут лишь немногие родители. Это обстоятельство связано с широко распространенными представлениями родителей о необходимости по-особому относиться к ребенку с нарушениями зрения. Л.С. Выготский говорил о том, что положение в семье аномального ребенка совсем особое не только потому, что у него отсутствует слух или зрение, а потому, что родители видят в нем обиженного судьбой и проявляют к нему чрезмерную любовь.

В семье незрячий ребенок больше всего находится в раннем и дошкольном возрасте. Общение же с родителями детей школьного возраста в основном ограничено периодом школьных каникул, поскольку большинство школ для слепых и слабовидящих детей являются интернатами и часто расположены даже не в родном городе или селе.

Воспитание незрячих и слабовидящих детей в это время в домашних условиях в основном направлено на поддержание эмоционального, близкого контакта с родителями и широким кругом знакомых, на расширение знаний об окружающем, на знакомство с литературой, не входящей в программы школы, музыкой, на физическое развитие, поддержание навыков и умений, приобретенных в школе-интернате.

Для родителей как в раннем, дошкольном, так и школьном возрасте способом, обеспечивающим полноценное психическое развитие ребенка с нарушением зрения, должно быть воспитание интереса к окружающему, создание полноценных образов объектов внешнего мира, людей, их личностных отношений и социально приемлемого поведения, создание и усвоение детьми нравственных ценностей современного общества, осознание ценности

человеческой личности.

Слепота и слабовидение родившегося ребенка обостряют и осложняют процессы его воспитания, вносят специфику в семейные отношения. И эта специфика, в первую очередь, связана с тем, как и на сколько родители признают, принимают факт зрительного дефекта ребенка, переживают о том, как это отразится на их жизненных планах, на их отношениях с окружающими людьми, не говоря уже о том как будет развиваться их незрячий или слабовидящий ребенок.

Чаще всего негативную позицию по отношению к дефекту занимает отец ребенка. Как было отмечено психологами, материнская и отцовская любовь несколько отличаются друг от друга. Мать, ухаживая за ребенком с первых дней его жизни и чувствуя его беспомощность, чаще принимает и любит его таким, какой он есть, просто зато, что он существует. Отец же прежде всего смотрит в будущее. Его больше всего заботит, каким вырастет ребенок. И если он не видит для него никаких перспектив, а мать к тому же всецело занята уходом за слепым или слабовидящим ребенком и полностью поглощена своим горем, то дальнейшая жизнь начинает видеться отцу совершенно беспросветной, и он может покинуть семью. Изменения такой позиции отца не добьешься одними убеждениями, требуется квалифицированная помощь психолога или психотерапевта.

Встречается и другой вариант непринятия дефекта своего ребенка: самого ребенка родители принимают, но с наличием у него дефекта зрения они согласиться не могут.

Наиболее благоприятный вариант - родители принимают и ребенка, и его дефект, а воспитывая его, стремятся помочь ему в полноценном развитии.

Здоровая гармоничная семейная атмосфера с присущей ей красотой человеческих взаимоотношений, как правило, является результатом совместных усилий всех членов семейного коллектива. Этому сложнейшему искусству жизни в семье, искусству семейного воспитания ребенка с нарушением зрения надо обучаться.

Одной из важных задач семейного воспитания детей с нарушением зрения является создание у них активной позиции в преодолении трудностей вхождения в мир зрячих. Но не все родители могут им в этом помочь.

Слепой и слабовидящий ребенок в такой семье живет своими узкими интересами, замкнувшись в своем внутреннем мире, в который он не допускает родителей, а родители и не стремятся в него проникнуть и не пытаются его понять, считая это невозможным и ненужным. В таких семьях страшна взаимная разобщенность, отсутствие живой потребности в общении друг с другом. При поступлении ребенка в школу такие родители стремятся перекладывать все свои родительские обязанности на учителя и воспитателя, поскольку специальные школы для слепых и слабовидящих интернатного типа. Родители в таких случаях не знают, как учиться их ребенок, какие испытывает трудности, не интересуются, с кем он дружит, какие у него мечты, что его волнует и беспокоит.

Такой тип общения создает и обостряет у ребенка чувство своей не полноценности и ненужности, раннюю глубокую тревожность и конце концов затрудняет формирование чувства собственного достоинства. Его самооощение неадекватно занижено и может привести к нервно-психическому заболеванию. Родители, сознавая, что мало уделяют своему ребенку внимания часто засыпают его подарками, и ребенок перестает ценить то, что он получает без усилий и заслуг со своей стороны. Родители - же в таких случаях удивляются «неблагодарности» ребенка, что усугубляет атмосферу взаимного непонимания и отчуждения.

Приведенные типы взаимоотношений в семье показывают, что оттого, как организована жизнь в семье слепого и слабовидящего зависят формирование его личности, успехи в школе, самочувствие в коллективе своих сверстников и в более широком социальном кругу.

Список литературы:

1. Олейникова Т.В. Практикум по специальной коррекционной педагогике и психологии: учебно-методическое пособие / Т.В. Олейникова. - Соликамск: СГПИ, 2013. - 68 с.
2. Наумов А.А. История и философия специальной педагогики и психологии: учебное пособие / А.А. Наумов. - Пермь: ПГГПУ,

Moderní metody výuky

* 297309*

Магистрант Шәпіл З.С., доцент Шоманбаева М.Т.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ТҮРІН ТАҢДАУ

Мұғалімнің оқыту әдісін таңдауы бірқатар аспектілермен анықталуы керек: перцептивті, гностикалық, логикалық, мотивациялық, бақылау, бағалау және т.б. Сонымен қатар ұйымның кеңістіктік-уақыттық және технологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. білім берудің әртүрлі формаларындағы оқу үрдісінің, оның материалдық-техникалық қамтамасыз етілуіне қойылатын талаптар.

Сондықтан белсенді оқыту әдістерін таңдаған кезде бірқатар критерийлерді басшылыққа алуды ұсынамыз, атап айтқанда:

- оқытудың мақсаттары мен міндеттерін, принциптерін сақтау;
- оқытылатын тақырыптың мазмұнына сәйкестігі;
- тыңдаушылардың мүмкіндіктеріне сәйкестігі: жасы, психологиялық дамуы, білім мен тәрбие деңгейі және т.б.
- оқуға берілген шарттар мен уақытты сақтау;
- мұғалімнің мүмкіндіктеріне сәйкестігі: оның тәжірибесі, қалауы, кәсіби шеберлік деңгейі, жеке қасиеттері.

Ұсынылған критерийлер негізінде оқытудың белсенді әдістерін таңдау бойынша шешім қабылдау деңгейлерін бөліп көрсетуге болады (1-кесте).

Ең үлкен нәтиже мұғалімнің алдына қойған міндеттеріне сәйкес оқытудың әртүрлі әдістерін таңдауға жүйелі көзқараспен қол жеткізілетіні сөзсіз. Осы мәселелерді топта қарастырайық.

Тапсырмалардың бірінші тобы – аудиторияға оқу қажеттілігін жеткізу. Бұл мәселені шешу үшін, атап айтқанда, бағдарламаланған оқытудың құралдары мен әдістерін қолдану арқылы білімді енгізу бақылауы (тестілеу) қолданылады. Бұл

ретте тыңдаушы өз білімінің жеткіліксіздігіне көз жеткізуге, ал оқытушы осы контингенттің білім деңгейіне сәйкес курсты көрсету бағдарламасын нақтылауға мүмкіндік алады.

Міндеттердің екінші тобы оқу материалын көрсету барысында туындайды және бұл жерде пәнге деген қызығушылықты ояту, студенттерді оқытылатын материалдың практикалық құндылығына сендіру, олардың оқу-танымдық белсенділігін белсендіру маңызды. бұл жағдай, ақыл-ой) шығармашылық қабылдауға және оқуға ықпал ететін әрекет.- білім соғысы. Ол үшін проблемалық оқытудың әртүрлі техникасы мен әдістері, кейс-стади, ойын әдістері қолданылады.

Үшінші топтың міндеттері – сұрақтарды алып тастау, қате ойларды, оқытылатын материалды дұрыс түсінбеу және сол арқылы оны тәжірибеде дұрыс қолданбау. Ол үшін топтық консультациялар, бағдарламаланған консультациялар ұйымдастырылады (бағдарламаланған оқытудың әдістері мен әдістерін қолдану).

Төртінші топ тапсырмаларының мақсаты – алған білімдерін тиянақтау, оларды іс жүзінде қолдану дағдылары мен дағдыларын дамыту (жетілдіру) болып табылады. Мұнда ең үлкен нәтиже нақты материалдарды (баяндамаларды, жоспарларды, нұсқауларды және т.б.) талдау және талқылау, нақты жағдайларды талдау және типтік мәселелерді шешу арқылы қол жеткізіледі.

Білім беру үдерісі *міндеттерінің бесінші тобы* игерілген білім мен дағдыларды іс жүзінде қолдануға қадам жасауды, білім беру бағдарламасында қарастырылған құзыреттердің қалыптасу дәрежесін тексеруді қамтиды. Мұның тиімді әдісі - істерді шешу, қорытынды іскерлік ойындарды өткізу.

Бұл оқыту әдістерін жүйелі түрде іріктеу олардың әрқайсысы, бір жағынан, оқу-тәрбие процесінде өте нақты міндетті шешуге мүмкіндік берсе, екінші жағынан, басқа әдістерді толықтыратындығына негізделген (1-сурет).

Белсенді оқыту әдістерінің (БОӘ) нақты түрін таңдаған кезде оның мүмкіндіктерімен бірге оны әзірлеу және қолдану процесінде туындайтын

ұйымдастырушылық және мазмұндық қиындықтарды, сонымен қатар оқу процесін жүзеге асыру шарттарын ескеру қажет.

Сурет 1. Оқыту әдістерін таңдау

Проблемалық лекция. Әрине, лекция кәсіптік оқытудың ең көне әдістерінің бірі болып табылады, сондықтан жеткілікті дәстүрлі. Дәріс белгілі бір уақыт аралығында үлкен көлемдегі оқу материалын ұсынуға және сонымен бірге көптеген идеяларды дамытуға және барлық қажетті екіпіндерді орналастыруға мүмкіндік береді. Бірақ дәстүрлі дәріс тындаушылары пассивті қатысушылар болып табылады, сондықтан лектордың олармен кері байланысы болмайды, бұл материалды игеру дәрежесін бақылауға және қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік бермейді.

Қазіргі уақытта мұғалімдер белгілі бір уақыт ішінде үлкен көлемдегі ақпаратты жеткізуге ғана емес, сонымен қатар қосымша сұрақтарға жауап беруге, зерттелетін мәселені шешудің стандартты емес тәсілдерін анықтауға және топтық талқылау. Проблемалық лекция міндетті түрде көрнекі құралдармен (слайдтар, үлестірімелі материалдар), практикалық жаттығулармен, өзекті мақалалар таңдауымен бірге болуы керек деп есептейміз. Сонымен қатар проблемалық дәрістің материалын меңгеру көп жағдайда 3-С ережесінің орындалуына байланысты (мазмұны, күрделілігі, құрылымдылығы). Проблемалық лекцияны пайдалану кезінде оқытудың тиімділігі келесі факторлармен анықталады: мұғалімнің жеке қасиеттері, оның эрудициясы, зерттелетін тақырыпқа қызығушылықты ояту қабілеті, материалды анық және түсінікті бере алуы және т.б. Проблемалық лекцияны дайындаудағы ұйымдастырушылық-уақыттық шектеулер: бір сабаққа уақыттың шектелуі, жұмыс бағдарламасының бөлімдерін орындау қажеттілігі және қосымша әдістемелік материалдар дайындау. Проблемалық дәрістің материалдық-техникалық қамтамасыз етілуіне мыналар жатады: проектордың, компьютердің, интерактивті тақтаның болуы.

Проблемалық семинар слайдтар, үлестірме материалдар және сәйкес мақалалар таңдауымен бірге жүруі керек.

Проблемалық семинарды дайындаудың ұйымдастырушылық-уақыттық шектеулері мыналар болып табылады: бір сабаққа уақыттың шектеулілігі,

жұмыс бағдарламасының бөлімдерін семинар алдындағы лекция тақырыптарымен сәйкестендіру қажеттілігі және тыңдаушыларға қосымша әдістемелік материалдар дайындау.

Семинардың ерекшеліктері төмендегідей.

Мұғалім, әдетте, жетекші, негізгі тыңдаушы және ең өзекті сұрақтардың авторы рөлін алады.

Семинар талқылауды қамтиды. Талқылаудың тиімділігі әр қатысушыға байланысты, сондықтан семинарға үнсіз қатысу ешқандай пайда әкелмейді.

Кез келген көзқарас дәлелденуі керек.

Кез келген көзқарасқа шыдамдылық таныту керек.

Талқылау барысында қатысушылардың көзқарастары өзгеруі мүмкін және бұл қорытындылар мен ұсыныстарда көрсетілуі керек.

Проблемалық семинардың нәтижелі болуы, ең алдымен, мұғалімнің сабақ барысында ерекше микроклиматты құра білуіне байланысты, бұл студенттерді жұмысқа белсенді қатысуға ынталандырады.

Тақырыптық пікірталас. Пікірталас оқыту әдістерін қолдану міндетті түрде слайдтар, үлестірме материалдар, тыңдаушылардың назарын зерттелетін мәселелер бойынша әртүрлі көзқарастарға аударатын тиісті мақалалар таңдауымен бірге жүруі керек.

Оқытудың пікірсайыс әдістерін қолданудағы ұйымдастырушылық және уақытша шектеулер: сабақты өткізуге уақыттың шектеулілігі, дәрістердің тақырыптық бөлігі мен практикалық сабақтардың нақты сәйкестігінің қажеттілігі және талқылау үшін өзекті болып табылатын қосымша әдістемелік материалдарды дайындау.

Пікірталас оқыту әдістерін қолданудың тиімділігі оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, олардың құндылықтар жүйесін қалыптастырып қана қоймай, сонымен бірге олар жауапкершілік алатын еркіндік шекарасын белгілеу мүмкіндігінде.

Зерттеу нәтижелерін презентациялау, білім беру жобасын әзірлеу – студенттердің мыналарды: әзірленген слайдтарды (PowerPoint),

иллюстрациялық материалдардың үлестірмелерін, сыныпта немесе сабақта дайындалған ақпаратты ұсынудың басқа түрлерін көрсетуін көздейтін белсенді оқыту әдістерінің ең кең таралған түрі. аудиториядан тыс өзіндік жұмыс процесі.

Презентацияны дайындау мен көрсетудің ұйымдастырушылық және уақытша шектеулері мыналар болып табылады: бір сабаққа шектеулі уақыт, ұсынылатын материалдардың дизайнына, құрылымына және тереңдігіне қойылатын талаптармен бірге нақты уақыт кестесін жасау қажеттілігі.

Презентацияны материалдық-техникалық қамтамасыз ету мыналарды қамтиды: проектордың, компьютердің, интерактивті тақтаның болуы. Сондай-ақ презентациямен спикерлерге арналған аудиторияда бос орынның болуын ескеру қажет.

Білім беру презентациясының сәттілігі әдетте келесі факторлармен анықталады: қатысушылардың қарастырылатын тақырыпқа қызығушылығын ояту қабілеті, материалды анық жеткізе білу, аналитикалық материалдарды жүйелеу және бөлшектеу дағдылары және т.б.

Кейс технологиялары. Кейс технологиясын пайдалану симуляцияланған немесе нақты жағдайларды талдау (талдау) арқылы оқытуды қамтиды.

Бұл әдіс тыңдаушылардың белсенділігінің жоғары деңгейімен сипатталады, ол қалыптасқан құзыреттерді бақылауға және ағымдағы бағалауға мүмкіндік береді.

Кейс технологиясын қолдану кейстерді өңдеуге байланысты әдістемелік жұмыстың айтарлықтай көлемін қамтиды. Істі әзірлеу кезінде бірқатар ұсыныстарды ескеру қажет:

жасаудың нақты белгіленген мақсатына сәйкестігі;

белгілі бір күрделілік деңгейінің болуы;

өмірдің әртүрлі аспектілеріндегі типтік жағдайды суреттеу;

пікірталас тудыруы;

бірнеше балама шешімдерді таңдау мүмкіндігі;

проблеманы көрсетудің жалпы өзегін сақтау.

Істің күрделілігі мен көлеміне байланысты бұл әдісті әртүрлі ұйымдастырушылық және уақыт шеңберлерінде сәтті қолдануға болады.

Әлеуметтік-экономикалық объектінің немесе кәсіптік қызметтің кез келген түрін имитациялық модельдеуге негізделген іскерлік ойынды оқыту әдістерінің ең тиімдісі, сонымен бірге әзірлеу және қолдануы қиын деп тануға болады.

Іскерлік ойындарды келесі мақсаттарда пайдалану ұсынылады:

талдау және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамыту;

кәсіби қарым-қатынас дағдыларын дамыту;

шешімдердің салдары үшін жауапкершілік сезімін дамыту;

проблемалық жағдайларда басқарушылық шешімдерді әзірлеудің типтік схемаларын әзірлеу;

шығармашылық ойлауды дамыту;

ұжымдық жұмыс дағдыларын дамыту.

Іскерлік ойындарды пайдалану кезінде ұйымдастырушылық және уақыттық шектеулерді және оқу процесінің өту жағдайларын ескеру қажет. Сонымен, имитацияланған объектінің немесе имитацияланған әрекеттің күрделілігіне, сондай-ақ қарастырылатын мәселелердің ауқымына, нәтижелерді ресімдеуге және ұсынуға қойылатын талаптарға байланысты іскерлік ойынды өткізу 4-6 сағаттан бірнеше күнге дейін қажет болуы мүмкін. .

Іскерлік ойын белгілі бір кәсіптік қызметте талап етілетін құзыреттерді қалыптастыру мақсатында да, бағалау мақсатында да жасалуы мүмкін, яғни оқыту әдісі де, бағалау құралы ретінде де әрекет ете алады.

Бұл әдіс оқу тобында белсенділік пен интерактивтіліктің жоғары деңгейімен сипатталады, сондықтан топтық жұмысты ұйымдастырудың ерекше тәсілдерін қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттері

1. Амирова А.С. Ғылым мен білімнің қазіргі мәселелері. Алматы, 2015.-378б.
2. Симбаева С. Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер: әдістемелік құрал.– Нұр-Сұлтан, - 2019.- 133 б.

* 297320*

Кравченко О. В.

*ВСП «Краматорський фаховий коледж Донецького національного університету економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського»,
Україна*

МЕНТАЛЬНІ КАРТИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТА НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Інноваційна спрямованість навчального процесу призводить до корінних змін у педагогічній практиці, спрямування методів на усвідомлене і творче навчання здобувачів освіти, розвиток їхніх особистісних якостей, а саме: самостійності, творчого підходу, ініціативності, наполегливості, самооцінки тощо.

Кожен викладач щоденно постає перед необхідністю застосування у своїй діяльності методів, які допоможуть виділити основне, систематизувати та узагальнити отримані знання, виробити необхідні компетенції.

Надзвичайно ефективною формою роботи над цією проблемою є технологія Mindmapping. Майндмеппінг (mindmapping) – це зручна техніка, що дозволяє ефективно відновлювати інформацію, генерувати і фіксувати нові ідеї, робити висновки та встановлювати зв'язки між ними.

Основою майндмеппінгу є інтелектуальні карти (mind maps). Інтелект-карти, ментальні карти або карти мислення (в оригіналі mind maps) – це метод подання будь-якої інформації у комплексній, систематизованій, візуальній (графічній) формі.

Поняття mindmapping вперше ввів у 1970 році Тоні Б'юзен, автор численних книг про здібності мозку, лектор і консультант з питань інтелекту, психології навчання і проблем мислення, самовдосконалення, розвитку пам'яті.

Спершу mind maps означало «хороша форма для нотаток». Пізніше Б'юзен пояснює техніку майндмеппінг як «багатогранний пристрій для тренування, що розвиває кожний ментальний м'яз розуму».

Mindmapping –це спосіб візуалізації та структурування інформації за допомогою зв'язків. Це відображення на папері ефективного способу думати, запам'ятовувати, згадувати, вирішувати творчі завдання, а також можливість уявити та наочно висловити свої внутрішні процеси обробки інформації, вносити до них зміни, удосконалювати.

Ефективність використання технології Mindmapping пов'язана з будовою людського мозку, що відповідає за обробку інформації. Ліва півкуля відповідає за логіку, аналіз, впорядкованість думок. Права півкуля – за ритм, сприйняття кольорів, уяву, представлення образів, розміри, просторові співвідношення. Ментальні карти залучають обидві півкулі, формують навчально-пізнавальні компетенції студентів, розвивають їх розумові і творчі здібності. Тому вони є найважливішим інструментом сприйняття, обробки і запам'ятовування інформації, розвитку пам'яті, мислення, мови.

Ментальна карта – це незмінна маршрутна карта-пам'ятка, яка дозволяє організувати інформацію, яка подається на занятті так, щоб з нею було легко працювати. За допомогою такої карти здобувач освіти може швидше та легше запам'ятовувати та згадувати потрібні факти (порівняно з традиційним конспектом).

Головна перевага ментальних карт – побачити всю структуру запису повністю, можливість охопити картину в цілому і впорядковано відобразити свої думки.

Створити карту думок набагато швидше, ніж записати повноцінні речення.

Ментальна карта завжди базується навколо центрального об'єкта, кожне наступне слово і зображення за визначенням стають центрами чергової асоціації.

Побудова ментальної карти допомагає розкласти матеріал і запам'ятати його. Мозок краще приймає комбінацію з картинок, кольорів, зв'язків, ніж монотонний запис.

Закінчена карта має всі елементи на своєму місці, вона продумана та цілісна.

Технологія Mindmapping ідеально підходить у навчальному процесі при викладанні дисципліни «Зарубіжна література». Ментальні карти застосовуються для конспектування лекцій, вирішення творчих завдань, планування доповіді, при аналізі проблемного питання, створення проєктів тощо. Вони залучають студентів до активного творчого мислення, організації й вирішення проблем. Гнучкість цих карт дозволяє розглядати будь-яку тему швидко, ефективно, якісно.

Ментальні карти доцільно використовувати у викладанні зарубіжної літератури під час таких етапів занять:

1. Пояснення нового матеріалу. Вся нова інформація на заняттях із дисципліни надається за допомогою мультимедійної презентації переважно у вигляді mind maps. Представлення навчальної теми інтелект-картою дозволяє охопити всю ситуацію в цілому, а також утримувати одночасно у пам'яті велику кількість інформації, щоб знаходити зв'язки між окремими елементами, запам'ятовувати інформацію і бути спроможним відтворити її навіть через тривалий проміжок часу.

2. Закріплення матеріалу – використання ментальних карт допомагає закріпити формування нових понять, явищ, подій. Це дає можливість візуалізувати ключові поняття та узагальнити їхній взаємозв'язок.

3. Повторення теми – за допомогою ментальних карт можна виявляти, який матеріал був не засвоєний студентами. Інтелект-карта є інструментом як вивчення, так і повторення пройденого матеріалу.

4. Перевірка знань – за допомогою інтелект-карт перевіряються знання, і можна виявити, який матеріал був неправильно засвоєний студентами.

Mind maps дозволяє здійснювати взаємну доповнювану діяльність педагога і здобувачів освіти, результатом чого стає найбільш повне усвідомлення конкретної теми студентами на заняттях зарубіжної літератури.

Застосування ментальних карт в освітньому процесі при викладанні дисципліни «Зарубіжна література» має ряд переваг:

- карта знань допомагає реалізувати один із найважливіших принципів педагогіки – принцип наочності. Карта знань дає змогу охопити все одним поглядом, оскільки блок-схема показує все найвагомніше в асоціативних порівняннях та зв'язках;
- принцип побудови інтелект-карт корисно використовувати на заняттях узагальнення та систематизації знань;
- карту знань можна будувати під час конспектування великих за обсягом навчального матеріалу лекцій – замість довгих конспектів та витрат часу для запису матеріалів студент формує лише одну блок-схему;
- метод майндмепінгу дозволяє розвинути творче мислення;
- метод інтелект-карт розвиває логіку та вміння згортати весь навчальний матеріал до найважливішого, підвищує якість та інтенсивність навчання, тренує пам'ять;
- вжиток карт допомагає студентам підвищити концентрацію уваги;
- за допомогою карт та їх графічної привабливості процес генерації ідей стає швидшим та ефективнішим.

При використанні ментальних карт на заняттях зарубіжної літератури як засобу навчання у студентів спостерігається підвищення мотивації та пізнавального інтересу до дисципліни.

Працюючи над ментальними картами, педагог змушує свій мозок працювати інтенсивніше, водночас підвищуючи рівень професійної компетентності.

Застосування ментальних карт на заняттях дисципліни «Зарубіжна література» – це інноваційна технологія, яка створює нестандартні умови для засвоєння знань здобувачами освіти і спонукає викладача на творчі досягнення та пошук нової інформації.

Література:

1. Оксентюк Н. В. Возможности застосування ментальних карт у навчальному процесі. Технології навчання: науково-методичний збірник. – Рівне : НУВГП, Випуск 15, 2015.– С.194–208.
2. Бьюзен Т., Бьюзен Б. Супермышление. – Москва: Изд. «Попурри», 2008. – С. 208.
3. Литвиненко О. В. Особливості використання ментальних карт в навчальному процесі / Обласна науково-практична інтернет-конференція «ХІІ Хмурівські читання» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura12/2016/10/16/lytvynenko-olha-valentynivnaosoblyvostivkorystannya-mentalnyh-kart-v-navchalnomu-protsesi>.
4. Шахіна І. Ю., Медведєв Р. П. Використання ментальних карт у навчальному процесі / Наукові записки. – Випуск 8. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 3. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 73–78.

* 297392*

Ержигитова Меруерт Аманбаевна

СШ Кемертоган, учитель русского языка и литературы

Алматинская область, Карасайский район

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА

Инновационные подходы к преподаванию русского языка связаны прежде всего с изменением роли учителя. В современных условиях очень важно, чтобы учитель не давал ученикам готовых знаний, а указывал путь к приобретению знаний, учил добывать знания. Особенно важно это тогда, когда учитель обучает русскому языку как неродному.

Преподавание русского языка в современных условиях требует от учителя-словесника совершенно новых, инновационных подходов как к содержательной части урока, так и к выбору образовательных технологий, эффективных методов преподавания, проведению диагностики уровня владения русским языком как неродным.

Инновационные подходы к преподаванию русского языка в условиях полиэтничной среды основаны прежде всего не только на осознании важности проблемы невысокого уровня подготовки учащихся по русскому языку, понимания того, что причина плохого знания русского языка связана прежде всего с проблемой социальной и психологической адаптации ученика к новой культуре, к новым традициям, ценностям, ориентирам, но и на овладении принципами деятельностного подхода к преподаванию русского языка как неродного.

Инновационный подход требует от каждого словесника овладения методикой преподавания русского языка как иностранного, понимания, что законы русского языка учащиеся воспринимают через призму законов родного языка, а это является причиной многих орфографических и даже

пунктуационных ошибок. Такие ошибки относят к разряду интерференционных. Трудности усвоения русского языка как неродного можно разделить на три уровня: – трудности, общие для любого нерусского – трудности для носителей определенной группы языков (близкородственные, неродственные) – трудности для учащихся конкретной национальности. Большое значение имеет четкая организация словарной работы на уроке русского языка. К числу эффективных приемов организации словарной работы на уроке русского языка относятся перевод с русского на родной язык, обратный перевод, выстраивание ассоциативного ряда, словесное (графическое) изображение слова, проговаривание и т. д. Во время проведения уроков русского языка к числу эффективных технологий можно отнести технологии работы в группах (пары, группы сменного состава и т. д.)

Технология обучения в группах позволяет создавать на уроке определенные речевые ситуации, привлекать к организации работы в группе учащихся, для которых русский язык родной, что способствует формированию коммуникативной компетенции школьников. Инновационные подходы к преподаванию русского языка требуют не только четкой организации самостоятельной исследовательской деятельности учащихся. Одной из форм исследовательской деятельности учащихся на уроке можно считать сопоставительный лингвистический анализ текстового материала на русском и на родном языке.

Особенно эффективны такие работы при изучении лексики, фонетики, морфологии, стилистики, при редактировании собственных текстов. Инновационные подходы в работе с одаренными учащимися. Одним из важных факторов, создающих предпосылки для успешного обучения одаренных детей с использованием средств информационных компьютерных технологий является то, что таких детей характеризует высокая самостоятельность в процессе познания. Разработка специальных компьютерных обучающих программ, расширяющих возможности реализации новых способов и форм самообучения и

саморазвития, а также компьютеризация контроля знаний будут способствовать реализации принципа индивидуализации обучения, столь необходимого для одаренных учащихся. Основными принципами инновационного обучения являются: – креативность (ориентация на творчество); усвоение знаний в системе, нетрадиционные формы уроков, использование наглядности. А теперь я хочу перейти от общих методических принципов инновационного обучения к методам. При использовании инновационных технологий в обучении русскому языку и литературе успешно применяются следующие приемы: ассоциативный ряд, опорный конспект, ИНСЕРТ (интерактивная система записи для эффективного чтения и размышления), мозговая атака, групповая дискуссия, чтение с остановками и Вопросы Блума, кластеры и синквейн, «Продвинутая лекция», эссе, ключевые термины, перепутанные логические цепочки, медиапроектные, дидактическая игра, лингвистические карты, лингвистическая аллюзия (намек), исследование текста, работа с тестами, нетрадиционные формы домашнего задания. Одним из современных требований к уроку русского языка является работа с текстом. В связи с этим я использую в своей работе такую форму урока, как исследование. В самом названии «урок — исследование» просматривается основная задача — исследование языкового материала на основе текстов.

Литература

1. Канарская О. В. Инновационное обучение. СПб,
2. Логвина И., Мальцева-Замковая Н., Рождественская Л. Есть «Надежда»! Итоги сетевого образовательного проекта. Русский язык за рубежом, 4,
3. Мировые образовательные технологии: основные тенденции, проблемы адаптации и эффективность. Материалы республиканской научно-методической конференции, 25-26 апреля, Алматы,
4. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения или как интересно преподавать: Учебное пособие. А, 2009
5. Никитин А.Ф. Педагогика прав человека. М.,Патаракин Е. Стайные сетевые взаимодействия, Educational Technology & Society, 8 (2),

* 297394 *

Джакупова Гульаим Тансыковна*"Абай атындағы мектеп-балабақша кешені" КММ**бастауыш сынып мұғалімі**Абай облысы, Жарма ауданы, Шар қаласы***БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОРФОГРАФИЯЛЫҚ
ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ**

Сөйлеу тілі мен жазба тілі арасындағы айырмашылық әріп пен дыбыс қатысына ғана емес, сөз құрылысына да тән. Бала сөйлеп тұрған кезде сөздің морфологиялық құрылысына, олардың жіктелуіне назар аудармайды да, өзінің ойын түсінікті етіп айтып береді. Ал жазуда грамматикалық ерекшелік белгілі дәрежеде ойға оралып отырады. Жаңадан жазуға үйрене бастаған бала жеке әріптерден сөз құрағанда сөздің грамматикалық құрылысының элементтерін сақтайды. Осыдан барып қатесіз жазу дағдысы көрініс береді.

Жазудың құрамына алфавит, графика және орфография (емле) кіреді. Алфавит –тіліміздегі әріптердің белгілі бір жүйемен орналасу тәртібі. Графика – дыбыстың, буынның немесе сөздің айтылуы қалай болса, солай таңбалануы. Ал орфография тілдің белгілі бір формаға келтірілген ережесін сақтап жазу.

Бастауыш сынып оқушылары орфографияны игере отырып, сауатты жазуға дағдылану барысында графикалық түрде қарым-қатынас жасау мүмкіндігіне ие болады, яғни өзінің сөйлеуін және таным мүмкіндіктерін жетілдіре береді. Жеке басының жалпы даму деңгейі жоғары дәрежеге көтеріле береді.

Орфография жазудың бүкіл жағдайларын тәртіптейді. Оған тілдің ережелері (әріп таңбаларын қолдану тәртібі, әріпті таңдау, бірге және бөлек жазу т.б.), оны дұрыс қолдану жатады.

Орфография (грек *orthos* – дұрыс, *grapho* – жазамын) – сөздерді дұрыс жазу ережелерінің жиынтығы және оны қарастыратын тіл білімінің бір саласы.

Орфография дыбыстарды (фонемаларды) әріппен таңбалауды, сөздерді, оның бөлшектерін бірге, бөлек немесе дефис арқылы жазуды, бас әріптердің қолданылуын, тасымал тәртібін белгілейді.

Сауат ашу кезінде оқу мен жазу жұмыстары өзара тығыз байланыста болады. Жақсы оқи алатын бала таза да сауатты жаза біледі, ал , жазуды жақсы меңгерген оқушы оқуды жеңіл меңгереді. Бір сабақтың өзінде оқу қызметі мен жазу жұмысы бірін-бірі алмастырып және бірін меңгеруге екіншісінің көмегі тиіп отырады.

Жазу, таза жазу, дұрыс жазу, сауатты жазу – қай тілдің болмасын басты ұстанымы. Сауатты жазудың алғышарты бастауышта қаланады. Мектеп табалдырығын аттаған балаға бірінші сыныптан бастап дұрыс сөйлету үшін сөздердің дыбыстық жағы, дұрыс айтылуы қадағаланады. Оқушының орфографиялық нормаға сай дұрыс жазуы – бастауыш сынып мұғалімінің маңдай терінің жемісі. Бастауыш сыныпта бағдарламаға сәйкес жоғарыда көрсетілген білім-білік дағдылары қалыптасқан оқушылар сауатты жазуға дағдылану барысында графикалық түрде қарым-қатынас жасау мүмкіндігіне ие болады. Осы арқылы жазуын ғана емес, сөйлеуін және таным мүмкіндіктерін жетілдіре алады. Таза жазу дағдысының алғашқы бастамасы әріптің әрбір бөлігін дұрыс сызып көруі арқылы қалыптасады. Әдетте, мұғалім тарапынан оқушыға әдемі, сауатты жаздыру ғана емес, оқушының бүкшимей, басын тым төмен салбыратпай, денесін тік ұстап, өзін дұрыс игеруіне қатты көңіл бөлінеді. Оқушылар жазу ережесін сақтап отырғанда ғана дұрыс жазуға үйрене

алады. Мен өз сабақтарымда іскерлік ойындарды оқытудың тиімді, үнемді, негізгі әдістерінің бірі ретінде қолданамын. Олар оқушыны қысым жасамай оқытуға мүмкіндік береді, оқушының оқиғаны терең толғаныстармен түсінуіне себепші болатынын байқадым. Алуан түрлі ребустар, сөзжұмбақтар, құпияхаттар, сөзтуымдар, логикалық есептер білім береді және оқушыларды ынталандырады. Математикада «Кім жылдам», «Ең үздік есепші», «Хоккей»

ойындары тез санауға үйретеді. «Бағдаршам», «Дым білмес» ойындары арқылы жол жүру ережелері қайталады. Ал «Ғарышкерлер» ойыны ғылым жетістіктерімен, «Футбол», «Хоккей» ойындары еліміздің спорт шеберлерінің жетістіктерімен таныстырады. «Ағашты кім тез отырғызады» ойыны табиғатты күтіп ұстауға тәрбиелейді. Іскерлік ойындар ойнағанда бала нақты оқиғалардың куәгері болып еңбек етуге отбасылық өмірге, қоғамдық қатынастарға әзірленеді. Идеялар банкі. Бұл әдіс ой майданы деп аталады. Топтық алдына бір міндет қойылады, осы міндетті шешу үшін топ мүмкіндігінше жаңа, тың ұсыныстар айту керек. Барлық ұсыныстарды топ жинап алып, оларға баға береді. Бұл әдіс арқылы проблемалық жағдаят жасалып, оны шешу туралы ұсыныстар айтылып, ол ұсыныстар тексеріліп, бағаланады және ең жақсы ұсыныстар таңдалып алынады. Мұғалімнің алдында тұрған ең басты міндеті- оқушыларды сабаққа ынталандыра білу, сол арқылы тақырыпты білу, жете меңгеру. Ана тілі, дүниетану сабақтарын қызықты, тартымды өткізу үшін сабақтың әртүрлі әдіс-тәсілдерін орынды қолдануға тырысамын. Жаңа технологияларды пайдалана отырып сабақта қолданылатын ойындарды мына төмендегі түрде қолданамын:

- 1) Оқыта үйрету ойындары. Бұл ойындарды сабақта да, сабақтың тыныс шараларда да пайдалануға болады.
- 2) Тілдік ойындар: Ауызша сөйлеу және жазу машықтарын дамытуға арналған.
- 3) Драмалық, рөлдік ойындар. Қарым-қатынастарын жақсарту, ауызша сөйлеу, оқушы білімдерін әртүрлі жағдайларда қолдану машықтарын дамыту.
- 4) Психологиялық ойындар.
- 5) Грамматикалық ойындар т.б

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Бастауыш мектеп журнал №12.2010 Бастауыш сыныптарда барлық пәндерді оқыту- журнал.
2. Интернет ресурстары

CONTENTS

EKONOMICKÉ VĚDY

Podniková ekonomika

Қонарбай Ұ.Т., Маханова А.Ж., Асқар Б., СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ.....	3
Сун Хунвэй, Ерниязова Ж.Н. МЕХАНИЗМ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ	7
Алтаева К.Ш., Ерниязова Ж.Н. КӘСІПОРЫНДАРДЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТАНДЫРУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ	10
Қоңыратбай Н. Ж., Бекхожаева А.К., Талапбаева Г. Е. ЛИЗИНГТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ	13

Regionální ekonomika

Залесский Б.Л. ТЕХНОПАРКИ - ЭТО ИННОВАЦИОННАЯ ПЕРСПЕКТИВА	17
---	----

Státní nařízení hospodářství

Атабаева А.К., Лебаев Н.М. АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ	21
Атабаева А.К., Касымбеков У.Ж. ИНФОРМИРОВАННОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, КАК ФАКТОР ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В СТРАНЕ.....	25

Zahraniční ekonomické aktivity

Залесский Б. Л. ПАРТНЕРСКИЕ СВЯЗИ - НА КАЧЕСТВЕННО НОВЫЙ УРОВЕНЬ	29
--	----

Marketing a management

Шилова А.П., Мішустіна Т.С. WAYS OF NICHER'S MARKETING STRATEGY REALIZATION FOR A COMPANY'S DEPARTMENT RUNNING ON THE MARKET OF SPECIALIZED INFORMATION SERVICES	33
--	----

PEDAGOGICKÉ VĚDY

Problémy tréninku

Жаксыбаева А.М., Абилпейсова М.Б. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДІҢ АЖЫРАМАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ	37
Шамсиддин Д.С., Жұмабаева Ұ.М. МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ТАРИХЫН ҚОЛДАНУ	41

Тундебаева А.А. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИВТІК САПАЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ	45
Тундебаева А.А. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ.....	50
Казимова Д.А., Қазығұлов Б.Н., Қыдырәлі Д.Д., Қоңырбаева А.Қ. ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУ.....	56
Reshetniak Iryna THE SELECTION OF KEY COMPETENCES FOR STUDENTS OF ECONOMICS	63
Набиева Б. Т. МӘТІНДЕРГЕ ТАЛДАУ ЖАСАУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ.....	72
Баймагамбетова Б.К. ЭЛЕМЕНТЫ ИГРЫ НА УРОКАХ ИСТОРИИ В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ.....	78
Metodické základy vzdelávacího procesu	
Камалиева А.Г. ТИПЫ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ	82
Moderní metody výuky	
Шәпіл З.С., Шоманбаева М.Т. БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ТҮРІН ТАҢДАУ	86
Кравченко О. В. МЕНТАЛЬНІ КАРТИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТА НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	94
Ержигитова М.А. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА	99
Джакупова Г.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОРФОГРАФИЯЛЫҚ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	102
CONTENTS	105

297247
297323
297324
297326
297384
297218
297294
297208
297360
297188
297230
297293
297308
297311
297319
297363
297370
297275
297309
297320
297392
297394